

POUR L'ETUDE DU MARXISME

MARK ENGELS
KOMUNISTIČKI

SENARACICA ASSOCIO EIMONDA

MARX

TROCKIST

Aralık 2020 / Özel Sayı: 2

Friedrich Engels

DOĞUMUNUN 200. YILI

MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY

KARL MARX & F. ENGELS

The authorised translation of 1888, containing five prefaces by Marx and Engels. The text checked and approved the translation and annotated it. This is the edition authorised by the Marx-Engels-Lenin Institute, Moscow.

4d

THE
MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY

MARX-ENGELS

MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY

By
Karl Marx
and
Friedrich Engels

★

FOURPENCE

MARX y ENGELS

MANIFIESTO
COMUNISTA

ENGELS
STO
TIDO
STA

Workingmen
You have nothing
You have a world to lose

Price 1/6

Manifest
der
Kommunistischen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

Verleger: alle Buchhändler nehmen.

London.

Vertriebt in der Office der „Allgemeine-Veröffentlichung für Arbeiter“
von J. E. Dörflinger.
46, LIVERPOOL STREET, LONDON.

POUR L'ETUDE DU MARXISME

CE QU'IL FAUT

LE MANIFIESTO
DU PARTI
COMMUNISTE

DE MARX

MARCEL CACHIN

BUREAU

15, BOULEVARD

THE
MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY

İçindekiler

Troçkist
Üç Aylık Dijital Yayın

Sahibi ve Yazı İşleri

Müdürü:

Görkem Duru
(Enternasyonal
Yayıncılık)

Genel Yayın Yönetmeni:

Kaan Gündeş

Yayın Kurulu:

Atakan Çiftçi
Görkem Duru
Muhittin Karkın

Yönetim Yeri:

Simitçi Tahir Aralığı,
No: 3/5- Üsküdar
İstanbul

gazetenisan@gmail.com

http://gazetenisan.net/

www.facebook.com/

gazetenisan/

Tel: 0212 577 54 92

Yayımlanan yazılardaki
görüşler yazarlarına
aittir. Dergideki yazı ve
fotoğraflardan, kaynak
gösterilerek alıntı
yapılabilir.

**Friedrich Engels: Dünya proletaryasının
öğretmeni ve rehberi**

Syf. 3

Engels ve *Das Kapital*

Syf.10

**Engels'in sosyalist feminizm açısından
güncelliği ve anlamı**

Syf. 13

**Engels ve toplum ile doğa arasındaki
çelişkinin aşılması olarak sosyalizm**

Syf.16

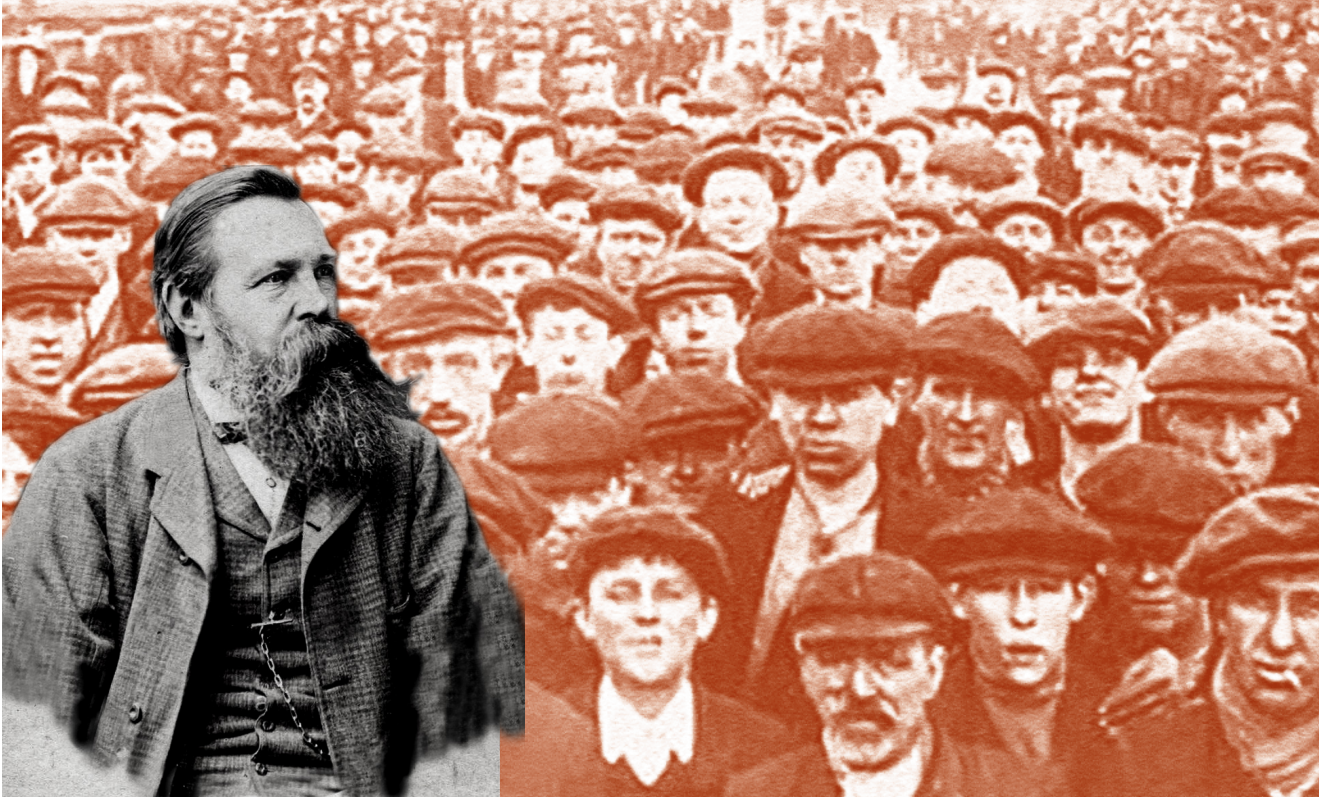
**Tarihsel materyalizmden Komünist
Manifesto ve I. Enternasyonal'e**

Syf.19

Friedrich Engels ile ilgili kişisel hatıralar

Syf. 22

Friedrich Engels: Dünya proletaryasının öğretmeni ve rehberi

Miguel Ángel Hernández

İlk defa İşçilerin Uluslararası Birliği - Dördüncü Enternasyonal'in *Correspondencia Internacional* (Uluslararası Haberleşme) isimli dergisinin Kasım 2020 sayısında yayımlanmıştır.

***

Karl Marx'la birlikte bilimsel sosyalizmin kurucularından olan Friedrich Engels 28 Kasım 1820'de Almanya Rhineland'ın Barmen kentinde dünyaya geldi. Treveris doğumlu yakın dostu Marx'la birlikte Engels, dünya proletaryasının diğer büyük öğretmeni ve teorik ve politik rehberidir.

Doğumundan iki yüzyıl sonra sınıf devrimcileri ile savaşçıları-

nın genç kuşaklarının Engels'in üstün kişiliğini, onun Birinci Enternasyonal'de anarşistlerle canhıraş tartışmalardaki politik rolünü, özellikle Marx'ın 1883'teki ölümünün ardından onun İkinci Enternasyonal'in önderliğindeki merkezî konumunu keşfetmesinin bir ihtiyaç olduğuna inanıyoruz. Ve onun, işçi sınıfının kurtuluşuna hizmet eden ve hem ekonomik, hem politik, hem de toplumsal alanda ifadesini bulan teorik birikime müthiş katkısı da elbette tanınmalı.

Engels, İngiltere'deki Sanayi Devrimi'nin ve kapitalist dünyanın merkezi olan Manchester'daki devasa bir tekstil fabrikasının

sahibinin oğluydu. Babası bu firmaları miras almıştı. Söz konusu firmaların Barmen ve Engelskirchen isimli Alman şehirlerinde de şubeleri vardı. İdeolojik olarak muhafazakar, Kalvinizmin dinsel görüşlerinden etkilenmiş varlıklı bir ailenin içine doğmasına rağmen Engels gençliğinden itibaren özgürleştirici ve ilerici fikirlere ilgi duydu. Onun zamanında bu fikirler cumhuriyetçi ve seküler reformları desteklemeye odaklanıyordu.

1838 yazında babasına Büyük Britanya'da bir iş gezisinde eşlik ettikten sonra tekstil endüstrisinde kendini geliştirebilmek için Bremen'e yerleşti. 1841'in

başında, iş dünyasının uğraşlarından bıkmış bir halde doğduğu yer olan Barmen'e döndü. Eylül ayında topçu birliğinde askerî hizmetini görmek için Berlin'e taşındı. Prusya başkentinde Engels ordudaki hizmetini sürdürmenin yanı sıra üniversitede bir dinleyici olarak derslere katılmaya başladı. Üniversitede Alman "genç Hegelcilerin" bir destekçisi oldu. Bu genç Hegelcilerin destekçilerinden biri de Marx'dı. Hegelciliğin sol kanadı olan bu hareket politik reformlar öneriyor ve o sırada Avrupa'da hüküm sürmekte olan feodalizm ile monarşilere karşı geliyordu.

1842'de *Ren Nehri Gazetesi*'nin [1] bürosunda Karl Marx'la ilk defa, çok kısa süreliğine de olsa tanıştı ve anlaşılan o ki, bu ilk görüşmeleri çok da iyi geçmedi.

Manchester: İşçi sınıfının sert gerçekliğiyle tanışma

Askerî hizmetinin sonunda babasının aceleyle getirmesiyle Engels Manchester'a taşındı. Babasının isteği onun aile işinin yönetimiyle ilişkilmesini başlatmaktı. Bu büyük manifaktür şehrinde Engels sosyalist hareketlerle, özellikle de Richard Owen'ın takipçileriyle ve Çartist hareketle iletişime geçti. Bütün bunlar ona, işçi sınıfının gerçek durumunu tanımasına izin verdi; ki bu da Almanya'da gençliği sırasında edindiği felsefi ve politik fikirlerin çok önemli bir tamamlayıcısıydı.

Manchester'da genç bir İrlandalı işçi olan, daha sonra partner olacakları Mary Burns ile bir ilişkiye başladı ve Burns onu İngiliz işçi sınıfının hayatıyla tanıştırdı. Bu tanışıklık Engels'in kentlerde işçilerin ve özellikle

de İrlandalı göçmenlerin hayatlarının zor şartlarıyla aşinalık kurmasını sağladı.

Burada Engels burjuva sanayiciler ve mülk sahipleri ile işçilerin hayatları arasında bulunan karşıtlıkları gözlemledi. Gençlik senelerini adadığı felsefeden ekonomi politik çalışmaya geçti. Zaten edinmiş olduğu iş dünyası deneyimiyle ve 19. yüzyılın ortasında Manchester'daki işçilerin somut gerçekliklerine yaklaşımla 1843'te ekonomi üzerine ilk çalışmalarından birini kaleme aldı: *Ekonomi Politikinin Eleştirisinin Unsurları* başlıklı metin Marx'ın editörlüğünü yaptığı bir Alman dergisinde yayımlandı.

1845'te, Manchester'daki fabrikalar ile işçi sınıfı mahallerinde yansıdığı üzere, kapitalist sistemin tetiklediği sefalet üzerine daha büyük ve sembolik bir eser yayımladı: *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*.

Engels şehir kütüphanelerinde titiz bir çalışma yürüttü, o sıralarda İngiliz kapitalizmi üzerine basılmış olan metinleri çalıştı. İşçilerin sefalet içinde geçen yaşamlarını doğrudan ve gündelik bir şekilde incelemesi ve güncel veriler ile istatistikleri yoğun kullanımıyla İngiliz işçi sınıfının dehşet verici hayat şartlarını sert ve keskin bir biçimde tarif edebildi. Lenin'in sözleriyle bu eser "içine çeken üslubuyla, İngiliz proletaryasının çektiği sefaletin en otantik ve şok edici görüntülerini ortaya koyan bir kitaptı. Kitap, kapitalizm ile burjuvaziye yöneltmiş korkunç bir suçlamaydı ve derin bir etki yarattı." [2]

Engels'in ulaştığı sonuç basit ancak güçlüydü: İşçi sınıfı sadece sömürülmekle ve patronlar tarafından maruz bırakıldığı bu sömürünün bir sonucu olarak se-

falet içinde yaşamakla kalmıyordu ama aynı zamanda kendisini içinde bulduğu bu durum, onun mevcut koşullara karşı ayaklanmasını hazırlıyor, mahkum edildiği şartlara karşı mücadele etmesi yönünde onu cesaretlendiriyordu. Bununla beraber benzer bir şekilde, sınai gelişim ile kapitalist sömürü dolayısıyla burjuvazi kendisini yenilgiye uğratabilecek olan gücü yaratıp geliştiriyordu. İşçilerin kendi acil ihtiyaçları için verdikleri mücadele kaçınılmaz olarak onların, kapitalizme karşı mücadelenin gerekliliğini anlamasını getirecekti. Böylece sosyalizm için savaşım işçi sınıfının bir görevi olacaktı.

Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* kitabında dile getirdiği birçok görüş daha sonra Marx tarafından geliştirilecekti. Sınıf mücadelesi, kapitalizmin krizi ve kapitalist sömürüye karşı ve sosyalizm için mücadelede işçi sınıfının merkezî rolü gibi unsurlar Marx'ı, tarihsel süreçleri sınıflar arasındaki çatışmalar perspektifiyle incelemeye taşıdı. Engels'in eseri modern işçi sınıfını özne olarak, devrimin motoru olarak görüyordu. Marksizm bu müthiş katkıyı Engels'in düşüncesine borçludur.

Daha sonra Engels bir kere daha, 1844'te İngiltere'den, ailesinin evinin bulunduğu Almanya'ya döndü. Ancak dönüş yolunda Paris'ten geçti ve orada Marx'la buluştu. İkili bir süredir mektuplaşıyorlardı. Bu buluşma bir öncekine oranla çok daha dostça geçti. Bu andan itibaren Engels'in Marx'la olan işbirliği başladı ve bu ilişki kırk sene boyunca devam etti.

Marx Fransız sosyalistlerinin etkisiyle Paris'te sosyalist olmuştu. Bu iki arkadaş, bilimsel

sosyalizmin temellerinin ilk defa atıldığı *Kutsal Aile*'yi bu şehirde kaleme aldılar.

Komünist Manifesto'nun yayımlanması ve 1848 devrimleri

1845'te Marx politik aktivite-lerinden dolayı Fransa'dan kovulunca Brüksel'e taşındı ve orada ailesiyle güvencesiz bir hayat yaşamaya başladılar. Bu sırada Engels Almanya'da Prusya polisi tarafından aranıyor. Tutuklanmamayı başarak Brüksel'e geçti ve orada Marx'la buluştu.

Belçika birçok emek hareketi aktivistinin ve sosyalistin sığın yeri. Burada Engels aktif bir biçimde politik ve sendikal mücadelelere katıldı. Marx'la birlikte Adalet için Birlik örgütüyle temasa geçtiler. Bu örgüt 1836'da Fransa'da kurulmuştu ve 1847'de Komünistler Birliği ismini alacaktı. Örgütün bu ismi almasının nedeni, Londra merkezli Adalet için Birlik'in, Marx ve Engels tarafından 1846'da Brüksel'de kurulan Komünist Haberleşme Komitesi'yle birleşmesiydi.

Adalet için Birlik zaten Avrupa'daki farklı politik grupların emek hareketindeki ve sendikal alandaki faaliyetlerini ifade etmeye çalışan uluslararası bir işleyişe sahip bir örgüttü. Komünistler Birliği bu enternasyonalist çizgiyi koruyacaktı.

9 Haziran 1847'de Londra'da, daha sonra işçi sınıfının savaş narası olacak olan sloganın başını çektiği *Komünistler Birliği Tüzüğü*'nin taslağı dolaşıma girecekti. O meşhur slogan şuydu: Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!

Komünistler Birliği oldukça önemli iki sebep dolayısıyla dünya emek hareketinin geli-

şiminde özellikle vurgulanması gereken bir yere sahiptir. İlk olarak o, mantıksal ifadesine 1864'te Uluslararası İşçi Birliği'nde kavuşacak olan, işçi sınıfının ilk enternasyonal örgütlenmesinin bir embriyosudur. Ve ikinci olarak da Komünistler Birliği, Marksizm ile bilimsel sosyalizmin kuruluş dokümanı olan *Komünist Manifesto*'nun yazılmasını sağlamıştır. Lenin, *Komünist Manifesto* üzerine şunu kaydeder:

“Bu küçük kitapçık ciltlere bedeldir: Bugün dahi uygar dünyanın örgütlü ve savaşçı bütün proletaryasına ilham verir ve onu cesaretlendirir.” [3]

Komünistler Birliği'nin ikinci kongresinde Engels ile Marx'a örgütün programının taslağını yazma görevi verildi. Bu program 1848'de *Komünist Parti Manifestosu* adı altında yayımlandı. Bu kitapta Engels ile Marx ilk defa ve basit bir biçimde tarihin nasıl materyalist bir temelde kavranabileceğini açıkladılar.

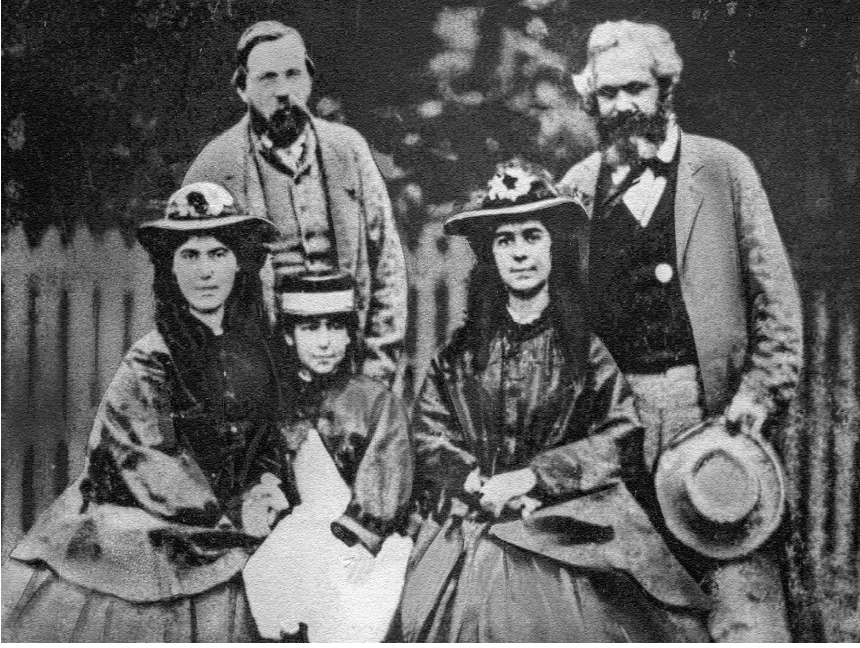
1888'de Engels *Manifesto*'nun temel tezlerini şöyle açıklıyordu:

“Her tarihsel çağda, egemen iktisadi üretim ve değişim tarzı ve onu zorunlu olarak izleyen toplumsal katmanlaşma, üstünde o çağın politik ve düşünsel tarihinin yükseldiği ve sadece bura-

dan çıkararak insanlığın tüm tarihinin (toprağın ve arazinin ortak mülkiyetine dayalı ilkel gens düzeninin yıkılmasından sonra) sınıf mücadeleleri tarihi olduğunun açıklanabildiği temeli oluşturur. Sömüren ve sömürülen, ezen ve ezilen sınıflar arasındaki savaşların tarihinin gelişmesi günümüzde, sömürülen ve ezilen sınıfın — proletaryanın — toplumun tümünü, sömürden ve baskıdan, sınıf farklılıklarından ve savaşlarından kurtarmaksızın sömüren ve ezen sınıfın — burjuvazinin — boyunduruğundan kurtulamayacağı aşamaya gelip dayanmıştır.” [4]

Komünist Manifesto'nun basımı, bütün Avrupa'yı sarsan ve mutlak monarşilere karşı gelişen 1848 devrimleriyle kesişti. 1848 devrimleri Fransa ve İtalya'da başlamıştı ve 1849'da Almanya, Macaristan ve Avusturya'ya sıçradı. Bu devrimci dalga sırasında Avrupa proletaryası ilk defa bir sınıf olarak olaylara müdahale etti. Kapitalizmin tarihindeki ilk uluslararası büyük devrimci dalgaydı. *Komünist Manifesto*'nun olaylara bir etkisi olmasa da, 1848 devrimleri bu kitapçıkta ortaya konulan ilkeleri doğruladı.

Devrimin patlak vermesiyle Marx ve Engels doğdukla-

rı Almanya'ya dönmeye karar verdiler. Almanya'da Cologne şehrinde yayımlanan *Yeni Ren* gazetesinin önderliğini üstlendiler. Bu gazetede Marx ve Engels, Prusya Ren halkının demokratik-devrimci hedeflerini ifade ettiler. Gazete özgürlük özlemi ile mutlakiyete karşı savaşımı temsil etmeye başladı. Gazete yasaklandı ve Marx ülkeden kovuldu. Engels'e gelince, o 800 işçi ile öğrencinin dahil olduğu 1849'daki silahlı ayaklanmaya aktif biçimde katıldı. Ayaklanma yenilince İsviçre'ye sürgüne gönderildi. Engels İsviçre'den, Marx'ın taşınmış olduğu Londra'ya geçti.

İngiltere'de Marx'la işbirlikleri

Marx ile Engels 1850'lerde İngiltere'ye yerleştiler. Marx Londra'da, Engels ise 1870'e kadar Manchester'daydı. O da daha sonra Londra'ya geldi. Sırasıyla 1883'te ve 1895'teki ölümlerine dek, Marx da Engels de İngiltere'nin başkentinde yaşadı.

Bu, onların hayatlarında, coğrafi yakınlıkla da elverişli hale

gelen çetin ve coşkulu bir politik ve entelektüel işbirliği açısından, oldukça önemli bir dönemdi. Bu seneler süresince teorik üretimleri politik militanlıkları ve işçi hareketinin örgütlenmesi çabalarıyla birleşti. Bu özellikle 1864'te Birinci Enternasyonal'in ve daha sonra da 1889'da Londra'da kurulan İkinci Enternasyonal'in oluşumunda böyleydi.

1867'de *Kapital*'in ilk cildi yayımlandı. Daha sonra 1885 ile 1894'te, Marx'ın hayattayken tamamlayamadığı geri kalan iki cilt basıldı. Kader Marx'ın bu büyük yol arkadaşının ve yaşamı boyunca yanında olan ortağının, yani Engels'in ismini, bilimsel sosyalizmin merkezî eseri olan *Kapital*'e altın harflerle yazmasını isteyecekti.

Engels başlarda Manchester'a yerleşip aile şirketi için çalışmaya başlamıştı. İş dünyasının uğraşlarından nefret etse de, daha sonra işletmenin ortağı haline geldi. Bu ona, Marx ile ailesini finansal olarak destekleme imkanını tanıdı. Bu destek Marx'ın *Kapital*'in yazılması işine kendisini tamamen adanması için şarttı.

Engels'in katkıları yalnızca

finansal yardımla sınırlı değildi. İki arkadaş arasındaki mektup alışverişi neredeyse gündelik sıklıkta ilerliyordu. Engels Marx'a sayısız istatistiksel veri sağladı. Marx'ın kitaplarda bulamayacağı birçok pratik unsur, kapitalist işletmecilik alanındaki doğrudan deneyimi sayesinde Engels tarafından ona aktarıldı. Mektup yoluyla veya Londra'ya düzenli ziyaretler aracılığıyla Engels meselenin ortaya konuluşunda ve analizlerde büyük bir rol oynadı.

Marx'a, üstlenmiş olduğu devasa görevde yardımcı olabilmek için gösterdiği bağlılık ve bireysel fedakarlık, Engels'in kaleme almış olduğu birçok gazete makalesinin Marx'ın ismiyle yayımlanmasında bile ifade ediliyordu. Bu aynı zamanda Marx'ın arkadaşı Engels'e mutlak bir politik ve entelektüel güven duyduğunu da gösteriyordu.

Marx, daha sonraları *Kapital*'in diğer ciltleri haline gelecek olan büyük sayıda elyazması ve taslak bırakarak hayata veda etti. Onları düzenlemek ve basıma hazırlamak Engels'in görevi oldu. Böylece aslında Engels farkında olmadan, arkadaşının en büyük eseri olan *Kapital*'in son iki cildinin ortak yazarı oldu.

1867'de yayımlandığından bu yana *Kapital* ekonomi ve toplum bilimi alanlarında en ilham verici eserlerden biri olmayı sürdürdü. Kitabın giriş bölümünde Marx'ın da belirttiği üzere bu çalışmanın hedefi "üretimin kapitalist karakterini ve üretim ilişkileri ile onlara eşlik eden mübadele biçimlerini" sorgulamaktır.

Engels ve işçi sınıfının enternasyonal örgütlenmesi

Ortaklaşa yazdıkları ilk yazıla-

rından itibaren Marx ve Engels, işçi sınıfının mücadelelerini birleştirecek olan enternasyonal bir örgütün inşa edilmesine ısrarcı oldular. Teorik faaliyetleriyle birlikte bu ilke, Marx ve Engels'in hayatlarının son günlerine dek ortaya koydukları en önemli politik kazanım olacaktı.

Resmî ismi Uluslararası İşçi Birliği olan Birinci Enternasyonal 1864'te Londra'da kuruldu. Birinci Enternasyonal'in kuruluşuna sendikal önderler, anarşistler, Fransız sosyalistler ve İtalyan cumhuriyetçiler katıldılar.

Bu ilk enternasyonal emek örgütlenmesinin İngiltere'de doğması bir tesadüf değildi. İngiltere sınai açıdan dünyanın en gelişmiş ülkesiydi. Burası kapitalizm ile sendikaların beşiği idi. Ve burada kapitalizmin içindeki sınıf çelişkileri daha açık biçimde ifadelerine kavuşuyordu.

Birinci Enternasyonal gökyüzündeki bir şimşek gibi bir anda çakmadı, 1840'lı senelerin ortalarından beri sömürü koşullarına karşı verilen işçi mücadelelerinde mayalandı. İşçi hareketinin ve onun öncüsünün inisiyatifinin özgün bir ürünüydü; özellikle de İngiltere ile Fransa'da. Mücadelelere eşlik etmek, dayanışma ve proleter enternasyonalizmi onun merkezi amaçlarıydı.

Engels, Marx'la beraber Birinci Enternasyonal'de temel bir rol üstlendi. Enternasyonalin sekreteri seçildi, bu da ona farklı Avrupa ülkelerindeki işçi örgütlerinin gelişimine katkı sunmasını sağladı.

Marx *Kapital*'in yazımına konsantre olmuşken, Bakunin'in yanı sıra Proudhon ve Lasalle'in takipçileriyle de doğrudan ve aktif bir şekilde tartışmalara giren Engels oldu.

1871'de Paris Komünü'nün

aldığı yenilginin ve Uluslararası İşçi Birliği'nin yekpare yapısını kötü etkileyen anarşistlerle şiddetli mücadelenin etkisiyle, Birinci Enternasyonal 1872'de Hague Kongresi'nde kendisini resmî olarak feshetti.

Marx 1883'te öldü ve dünya devrimini örgütlenme görevini üstlenecek olan bir işçi enternasyonalinin kuruluşunu yeniden denemek için Marksistlerin kendilerini güçlendirmesi on sene uzun sürdü.

Çözülüşünden seneler sonra Birinci Enternasyonal'in kapsamı ile sınırlarını ifade etmek Engels'in üzerine düşmüştü:

"Avrupa işçi sınıfı egemen sınıflara karşı yeni bir çıkış için tekrar yeterince güçlendiğinde, Uluslararası İşçi Birliği oluştu. Amacı, Avrupa'nın ve Amerika'nın tüm mücadelecileri işçilerini tek bir büyük ordu bünyesinde kaynaştırmaktır.

Dolayısıyla *Manifesto*'da konan esaslardan hareket edemezdi. İngiliz sendikalarına, Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya Proudhoncularına ve Alman Lasallecilerine kapıyı kapalı tutmayan bir programı olmalıydı. İşte bu program — Enternasyonal tüzüklerinin dayandığı temeller — Marx tarafından, Bakunin'in ve anarşistlerin bile kabul ettikleri bir ustalık-

la kaleme alındı. *Manifesto*'da konan esasların nihai zaferi için Marx yalnız ve yalnız, birleşik eylemden ve tartışmadan zorunlu olarak ortaya çıkması gereken işçi sınıfının entelektüel gelişimine güveniyordu. Sermayeye karşı mücadelenin yarattığı olaylar ve değişkenlikler olsun, başarılarından çok yaşanan yenilgiler olsun, bu mücadeleyi verenleri, bugüne kadarki gibi tüm dünyanın derdine merhem bulmaya yeterli olmadıklarını açıkça fark etmekten ve işçilerin kurtuluşunun gerçek koşullarını temellence görmek için zihinlerini daha açık tutmaktan alıkoyamazdı. Marx haklıydı. 1874'te Enternasyonal'in çözülüşündeki işçi sınıfı, 1864'te onun kuruluşundaki işçi sınıfından tamamen farklıydı." [5]

İkinci Enternasyonal: Engels oportünist tehlikelere karşı uyarıyor

1871'de Paris Komünü'nün yenilmesiyle, kapitalizmin büyük dinamizminin eşlik ettiği bir gericilik dönemi başladı. Kapitalizm emperyalist aşamasına geçmeye başlıyordu. Almanya da dahil birçok ülkede devrimci partiler yasadışı ilan edilmişti ve sosyalist önderlere karşı da acımasız bir kovuşturma vardı.

Birinci Enternasyonal'ın bozgunu, bu korkunç yenilginin çerçevesinde yaşanmıştı. Çelişkili bir biçimde, bu politik gericilik dönemi, kapitalizmin gelişimiyle beraber işçi örgütlenmelerinin güçlenmesiyle karakterize oluyordu.

14 Temmuz 1889'da, Fransız Devrimi'nin yüzüncü yıldönümüyle kesişecek biçimde, Londra'da İkinci Enternasyonal kuruldu. Bu yeni işçi örgütlenmesinin kurucusu ve başlıca rehberi olma görevi şimdi, Marx'ın mirasçısı Engels'teydi.

Uluslararası İşçi Birliği'nin aksine İkinci Enternasyonal, Marx ve Engels'in yükselttiği sosyalist fikirlerin Avrupa işçileri arasında daha derinlemesine bir kök sahibi olmaya başladığı bir dönemde doğdu. İkinci Enternasyonal, Marksizm'den güçlü bir biçimde etkilenecek, işte böyle ortaya çıktı.

Örgütün içinde ateşli tartışmalar devam etti. Antiparlamentoçuluk ve anarşizme karşı mücadelenin öncülüğü yine Engels'in üzerindiydi. Engels aynı zamanda İkinci Enternasyonal ile onun Alman partisinin saflarında beliren oportünist tehlikeye karşı da erken tarihli uyarılarda bulundu.

Birinci Enternasyonal'ın kuruluşunun arifesinde kapitalist dünya ekonomisinin merkezi

İngiltere'ydi. İkinci Enternasyonal doğarken ise Almanya daha önce görülmemiş bir endüstriyel büyüme ile geliyordu. Ekonomi yol katederken, emek hareketi de büyüdü ve hayat şartlarının iyileştirilmesi için örgütlendi. 1875'te kurulan Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SPD) böylece sıradışı bir büyüme kaydetti, işçiler arasında giderek daha fazla etki sahibi oldu ve Almanya bu nedenle İkinci Enternasyonal'ın merkezi durumuna geldi.

Engels'in ölümünün ardından, Enternasyonal'ın en önemli partisinin bağrında Olasılıkçıların [6] fikirleri ağırlık kazanmaya başlamıştı. Olasılıkçılara göre sosyalizme ilerici reformlar yoluyla varabilmek mümkündü ve bir sosyal devrime gerek yoktu. Bu, Marx ile Engels'in görüşlerinden oldukça uzak olan reformist bir görüştü. Alman partisinin önderlerinden biri olan Eduard Bernstein, derinlemesine bir biçimde oportünist olan bu akımın önderlerindendi.

SPD'nin parlamenter ve sendikal başarıları ve Lenin'in ifadesiyle "işçi aristokrasisinin" doğuşu, bu oportünist görüşün üzerine oturduğu yapı olacaktı.

Engels, Enternasyonal'ın başlıca partisi olan Alman partisinin çoktandır deneyimlemekte olduğu oportünist ve reformist zikzaklara karşı erken tarihli uyarılarda bulundu. 1891'de oportünizmin ilksel ifadeleri üzerine ihtarlar da bulundu ve Alman partisinin taslak programı üzerine eleştirel bir çerçeve çizdi:

"Bunun neden bir ihtiyaç olduğu tam da sosyal demokrat basının büyük bölümüne yayılmaya başlamış olan oportünizmin kendisi tarafından kanıtlanmıştır.

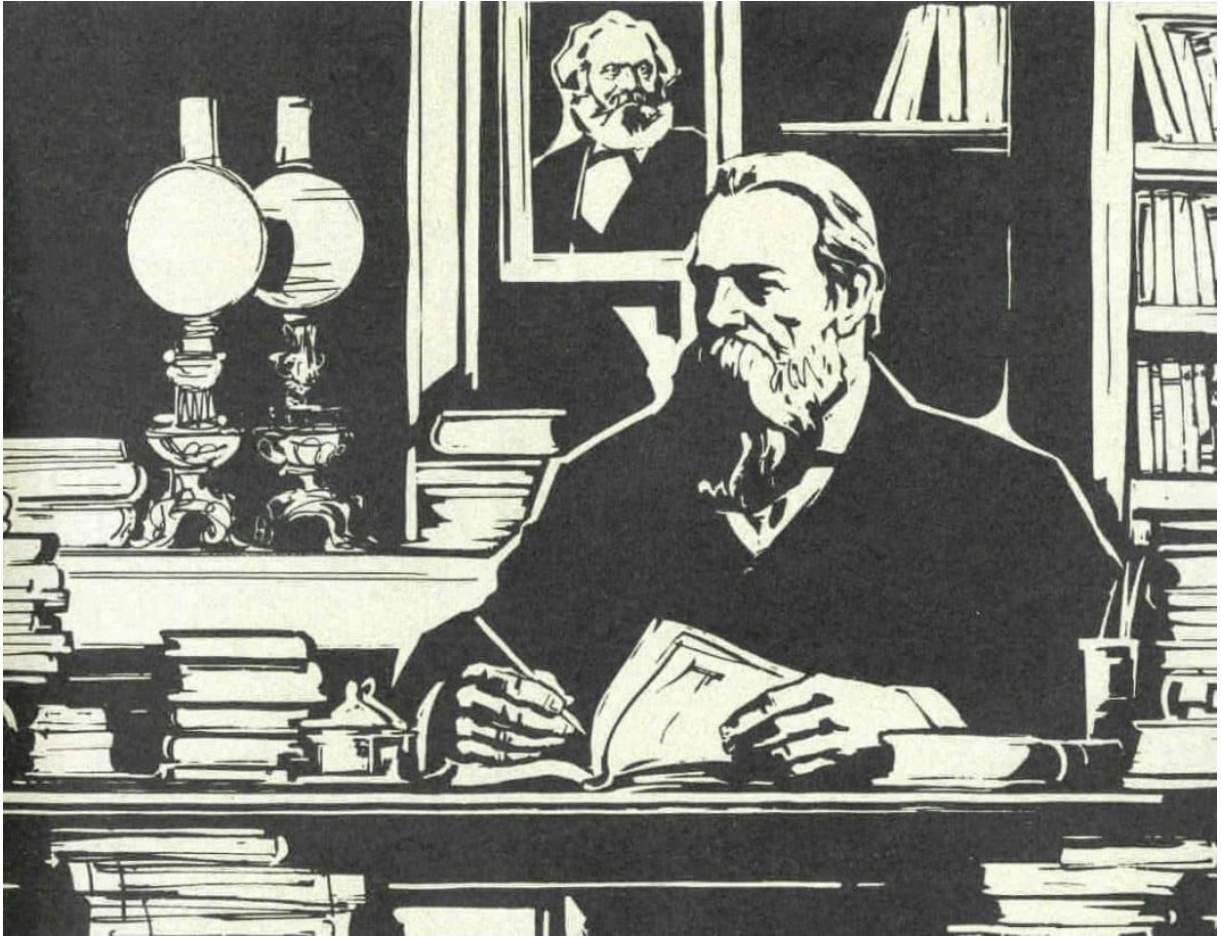
Antisosyalist yasanın yeniden tesis edilmesinden duyulan korkuyla ve söz konusu yasanın hala geçerli olduğu dönemde olgunlaştırılmadan öne sürülen birtakım görüşleri yeniden hatırlayarak, bugün partinin, içinde bütün hedeflerini barış içinde hayata geçirmesine yeterli olacağı mevcut Alman yasal düzenini kabullenmesi isteniyor. Bunlar kendilerini ve partiyi, bir yengencin kabuğunu kırdığında yaptığı üzere, toplumun da eski yapısını şiddetle havaya uçurması gerekip gerekmediğini sormadan, dolayısıyla eski sosyal düzenin ötesine geçmeye mecbur olup olmadığını sormadan ve buna ek olarak, Almanya'daki yarı mutlakiyetçi siyasi rejimin zincirlerini kırmak zorunda olmadan 'mevcut toplumun sosyalizmle bütünleştiğine' ikna etmek istiyorlar."

Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850* kitabının yeniden basımı için Engels 1895'te, yani tam da öldüğü sene içerisinde bir önsöz kaleme aldı.

Basımdan önce yönetim, Engels'in önsözdeki terimleri yumuşatmasında ısrarcı oldu ve Engels bu ısrara dönük sorgulayıcı bir tavır geliştirdi. Daha sonra 1 Nisan 1895'te Karl Kautsky'ye yazdığı bir mektupta içinde olduğu durumdan şikayet edecekti:

"Büyük bir hayret içinde bugünün *Vorwärts* nüshasında kendi yazdığım önsözden bir parça gördüm. Bu parça benim iznim olmadan yayımlanmıştı ve öylesine bir çeşniyle baharatlandırılmıştı ki beni, ne pahasına olursan olsun yasallığa barışsever bir biçimde tapan bir kimseymişim gibi gösteriyordu." [7]

Çarpıtılmış Engels metinleri Bernstein ile partinin oportünist

sektörlerine, kendi pozisyonlarını konsolide etme noktasında hizmet etti. Bu metnin parçaları Engels'in onayı alınmadan, kırılarak ve revize edilerek Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin gazetesi *Vorwärts!*'da (İleri!) yayımlandı. Önsözün, parti önderliğinin ayaklanmacı olduğunu düşündüğü kısımları çıkartıldı. Engels'in partinin seçimleri ve parlamentoyu kullanmasına vurgu yaptığı yerler bırakıldı. Bu sansür operasyonu, Engels'in devasa politik ve ahlaki otoritesi kullanılarak, partinin giderek artan reformistleşme eğilimlerinin benimsenmesi hedefiyle yapıldı.

Engels hiçbir zaman devrime duyulan ihtiyacı ya da devrimin silahlı başlangıcı olarak ayaklanmayı reddetmedi. Son nefesini verene kadar, çoktandır İkinci Enternasyonal'in en büyük partisinde biçimlenmeye başlamış olan reformist eğilimlerle yüz-

leşti.

3 Nisan 1895'te Paul Lafargue'a yazdığı bir mektupta rahatsızlığını şöyle dile getiriyordu:

"Liebknecht az önce bana güzel bir şaka yaptı. Marx'ın 1848-1850 Fransa makalelerine yazdığım girişten, ne pahasına olursa olsun barışçıl taktiklerin desteklenmesi adına ve zor ile şiddetin kullanımına karşı gereken her şeyi çekip çıkardı. Ki kendisi arada sırada bu görüşleri savunur, özellikle şu sıralarda Berlin'de baskıcı yasalar hazırlanırken. Ama bu taktikleri sadece bugünün Almanya'sı için öne sürüyorum ve bunu da büyük bir ikazla yapıyorum. Fransa, Belçika, İtalya ve Avusturya'da bu taktikler bütün yönleriyle takip edilemez ve Almanya'da da yarı uygulanamaz hale gelebilirler." [8]

İkinci Enternasyonal'in çökü-

şü 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla olacaktı. Karl Liebknecht hariç Alman partisinin milletvekilleri hükümetlerinin savaş kredileri lehine oy verdi. Bu tutum Avrupa boyunca ve Enternasyonal'in diğer partilerinde tekrar edildi.

Savaş ve devrim

Engels'in az bilinen bir yönü de, onun askerî olaylara olan ilgisiydi. *Almanya'da Köylü Savaşı* başlıklı eserinde bu konu üzerine olan çalışmasına derinlemesine bir biçimde girdi ve ardından kendisini adadığı bu çalışma seneler sürdü. Böylece Engels zamanının temel savaş çelişkilerinin, mesela Kırım Savaşı ile Fransa-Prusya Savaşı'nın hamarat analistlerinden ve yorumcularından biri oldu.

Engels askerî bir okulda eğitim almış ve topçulukta uzman-

laşmıştı. Aynı zamanda 1848’de başlayan Avrupa devrimlerine doğrudan katılmıştı. Prusya’da, 1849’da ayaklanan yaklaşık 800 işçi ve öğrenciden oluşan bir taburun generalinin yardımcısı olarak isyanın başarısı için savaşmıştı.

Yoldaşlarının onu “Manchester Savaş Bakanı” olarak çağırması ve Marx’ın kızının ona “general” demesi boşuna değildi.

Engels yazılarında savaşın sınıf içeriğini göstermeye çalıştı. Ona göre askerî aygıtın geleceği mutlak değildi ve sınıflı toplumun aşılmasına bağlıydı. Öte yandan, savaşın alacağı biçimi ekonomik temel ve endüstriyel gelişme belirleyecekti.

Engels’in askerî olaylara olan ilgisinin devrimci sebepleri vardı. Engels’in savaş ve devrimin sahip olduğu ilişkiye dair benimsediği tavır üzerine Troçki şöyle yazmıştı:

“Engels, iktidarın proletarya tarafından fethi sorununu, çözümü nihai anlamda askerî sorunlara bağlı olmayan, tamamıyla pratik bir sorun olarak görüyordu. Her yeni savaşı inceleyin, devrimle olası ilişkilerini keşfedin ve silah zoruyla gelecekteki devrimi sağlama almanın yollarını arayın. İşte burada, Engels’in kendisinde, ordu ve savaş sorunlarıyla uğraşma noktasında, hiç de öyle akademik ve ajitatif olmayan ama canlı ve hareketli olan bu açıklamalar bulunur.”

1895’te Londra’daki ölümü

Friedrich Engels 5 Ağustos 1895’te Londra’da öldü. Engels yaşamın kendisini severdi ve insana dair olan ne varsa, bunlar ona yabancı değildi. Somut politik süreçlere müdahale et-

mek ve entelektüel tartışmalar kadar hayatın ufak zevklerinin de tadını çıkarırdı. İyi bir dansçı, deneyimli bir at binicisi ve bir savaşçıydı. Ailesinin ona verdiği burjuva ayrıcalıkları reddetmeyi ve bütün hayatını işçi sınıfının kurtuluş mücadelesine adanması ve bu görev boyunca Karl Marx’la sadık bir işbirliği oluşturmayı tercih etti.

Müthiş bir alçakgönüllülükle, ikisinin arasından Marx’ın kendini teorik ve entelektüel faaliyete adanması gerektiğini daima anladı. Marx’ın bu adanmışlığı bilimsel sosyalizmin büyük teorik yapılarını üretti. Engels bir defasında Mehring’e bir mektubunda şöyle yazacaktı:

“Marx gibi bir insanla kırk sene boyunca birlikte çalışabilecek kadar şanslı olunca, onun yaşam süresi boyunca genellikle hak ettiğinizi düşündüğünüz takdirin tadını çıkarmıyor oluyorsunuz. Ama büyük adam öldüğünde, onun daha küçük olan yol arkadaşı sık sık hak ettiğinden daha çok övülür. Sanırım benim durumum da bu. Tarih her şeyi yerli yerine oturtacaktır ama o zamana dek ben huzur içinde ölmüş olacağım ve hiçbir şey hakkında hiçbir şey bilmeyeceğim.” [9]

Dipnotlar:

[1] *Rheinische Zeitung*: Marx’ın editörlüğünü yaptığı ve yönettiği bir gazete.

[2] Bkz. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1895/misc/engels-bio.htm>

[3] Agy.

[4] Bkz. <http://trockist.net/index.php/2019/03/02/manifesto-nun-1888-ingilizce-baskisina-on-soz/>

[5] Bkz. <http://trockist.net/index.php/2019/03/02/manifesto-nun-1890-almanca-baskisina-on-soz/>

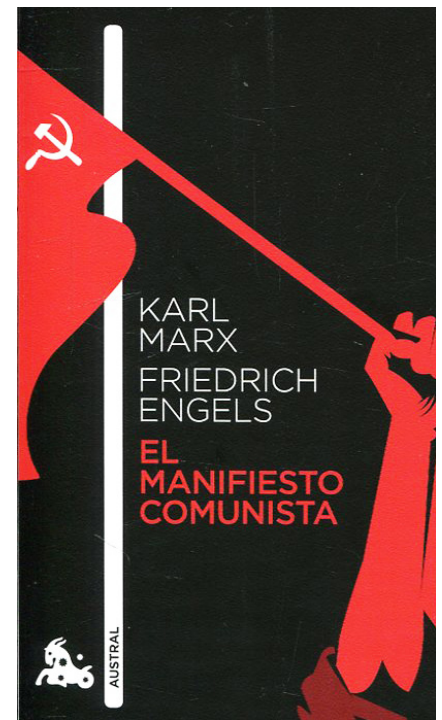
nun-1890-almanca-baskisina-on-soz/

[6] 14 Temmuz 1889’da İkinci Enternasyonal’in Paris’te aynı anda iki uluslararası kongresi toplandı. Bunun nedeni Fransız partisinin içindeki bir ayrışmaydı. Fransız hareketinin çoğunluğunun desteklediği eğilim Olasılıkçılar adını aldı. Engels ile Alman partisinin desteğini alan diğer eğilimin adı ise Marksistler idi. Engels kongreye katılmadı ama reformist eğilime karşı pozisyon aldı ve her iki kongreye de katılmış olan John Burns’dan, Olasılıkçıların kongresini eleştiren bir yazı kaleme almasını rica etti. Engels hayattayken Bernstein’ı geri çekilmeye zorladı ancak Engels’in ölümüyle Bernstein bir kere daha örgütün programından devrimci yöntemleri çıkarmak için çalışmaya başladı.

[7] Bkz. Karl Kautsky, *The Road to Power*.

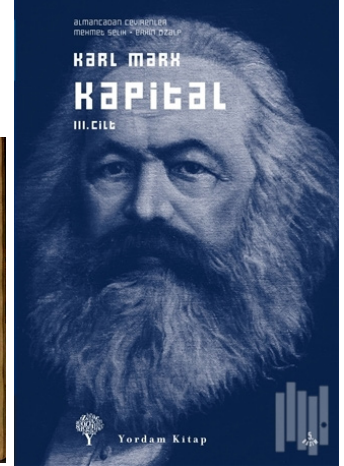
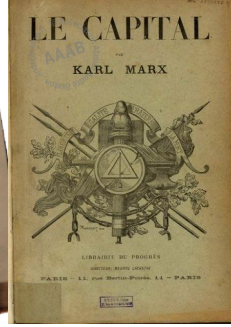
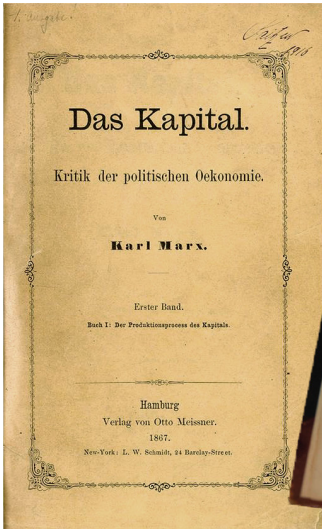
[8] Bkz. https://www.marxists.org/archive/marx/works/1895/letters/95_04_03.htm

[9] Agy., Progreso Yayınevi, Moskova, 1974, Cilt III, sayfa 523.

Engels ve *Das Kapital*

— José Castillo —

İlk defa İşçilerin Uluslararası Birliği - Dördüncü Enternasyonal'in *Correspondencia Internacional* (Uluslararası Haberleşme) isimli dergisinin Kasım 2020 sayısında yayımlanmıştır.

***

Karl Marx'ın en önemli eserinin son haliyle basılabilmesini Friedrich Engels'e borçluyuz. Engels ikinci ve üçüncü ciltleri düzenlemiş ve onların editörlüğünü üstlenmişti. Friedrich Engels'in üstlendiği anıtsal görev olmasa, *Kapital* bugün bildiğimiz şekliyle son halini alamazdı. Bu ciltlerde, emperyalist aşamasında olan kapitalizmin mevcut dinamiklerini anlamamızı sağlayan temel kavramlar barınmaktadır.

1883 senesinin Mart ayında'yız. Marx'ın ölümünün üzerinden birkaç gün geçmiştir. Engels, Laura Lafargue'a şöyle yazar:

“Bugün Nim, Mohr'un [1] el yazmaları arasında, *Kapital*'in birçok kısmını, belki de tamamını barındıran, 500 sayfayı aşkın büyük bir paket buldu.”

Elimizde bir mektup daha var.

Bu mektup 2 Nisan günü Piotr Lavrovitch'e yazılmış:

“Sermayenin dolaşımı üzerine olan ve üçüncü ciltte küresel sürecin biçimlenişini anlatan, yaklaşık 1000 sayfalık elyazmalarını buldum.” [2]

O andan itibaren Friedrich Engels, *Kapital*'in beklemekte olan kalan iki cildini yayımlamayı, hayatının merkezî görevi kıldı.

Bu devasa bir görevdi. Ancak Engels yine de bunu başardı. İkinci cilt 1885'te ve üçüncü cilt de 1894'te basıldı.

Engels, Marx ve ekonomi politüğün eleştirisi

Engels siyaset alanındaki tartışmalarda çirak değildi. Marx ve Engels'in geliştirdiği tarihsel materyalist anlayışın klasik Alman felsefesinden, Fransız ütopyacı sosyalizminden ve klasik İngiliz ekonomi politüğünden doğup geliştiğini hatırlayalım. Genç Marx “sol Hegelcilerle” birlikte çalışmış ve onlarla birlikte ilk silahlarını geliştirmişti. 1843'ten başlayarak, Paris'e

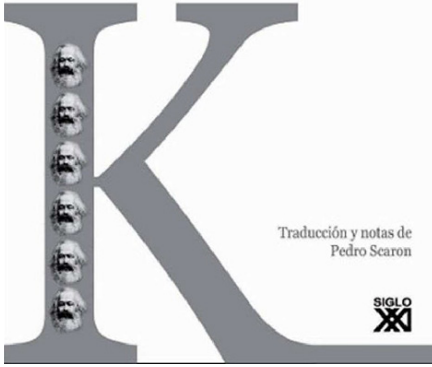
yerleşmesiyle beraber, daha sonraları genellikle “ütopyacı sosyalizm” olarak anılacak olan tartışmaları da bilgi birikimine dahil etmişti.

Marx'ın dikkatini “üçüncü bir kaynağa” çekecek olan kişi Friedrich Engels'ten başkası değildi: Temel olarak Adam Smith ile David Ricardo'nun eseri olan klasik İngiliz ekonomi politüğü, Britanya'da sanayi devriminin ve kapitalizmin gelişiminin ateşiyle doğmuştu. Engels bu yazarları Marx'tan önce okumuştur ve *Ekonomi Politüğün Eleştirisinin Unsurları* başlıklı bir makale kaleme almıştı. Burada şöyle yazıyordu:

“Siyaset iktisat genişleyen ticaretin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Ekonomi biliminin doğumuyla birlikte, bilimsel olmayan sahtekarlık, daha gelişmiş bir onaylanmış düzenbazlık sistemiyle — ekonominin tamamen zenginleşmesiyle — değiştirildi. (...) Para kazanma bilimi olarak ekonomi politik, tüccarların karşılıklı haseti ile cimriliğinden doğdu. O, en mide bu-

Karl Marx El capital

LIBRO PRIMERO
EL PROCESO DE PRODUCCIÓN DEL CAPITAL
Volumen I

landırıcı bencilliğin damgasını taşımaktadır.” [3]

Engels bu “lanetli” ve “mide bulandırıcı” bilime Marx’ın kendisini dahil etmesi noktasında ısrarcı oldu. Engels bu bilimin, bolluğun içindeki sefaletin, sömürünün kaynağının ve krizlere yol açan bir kapitalizmin kendi dinamiklerinin sırrı olduğunu biliyordu. Kısacası bu bilim, işçi sınıfı için ortaya konacak devrimci bir programın bilimsel açıklamasıydı.

Marx ve Engels birlikte *Kutsal Aile*, *Alman İdeolojisi* ve *Komünist Manifesto*’yu yazdılar. Bu sırada Komünistler Birliği’nde militanlık yapıyorlardı. Engels bu esnada Marx’ı, ekonomi politiğin eleştirisinin içerisine dalmaya ve bu eleştirileri bir kitapta somutlaştırmaya fiilen zorladı, bu konuda ısrarlı oldu.

Marx’ın çalışmalarının meyve vermesi oldukça uzun sürdü. Nihayetinde Marx 1867’de *Kapital*’in ilk cildini yayımlamayı başardı. Bütün bu görev (yani *Kapital*’in yazım süreci) Engels

tarafından gönderilen ve alınan yüzlerce mektup tarafından takip edildi, yorumlandı ve eleştirildi. O zamandan 1883’e dek Engels, kendisini birtakım başka konuları da çalışmaya adasa, Marx’ın, eserini tamamlamak noktasında başarısız kalan çabalarını yakından izledi.

Devasa bir görev

Elyazmaları bir kez eline geçtiğinde, Engels zorlukların farkına vardı. Marx zaten, daha 1867’de birinci cilt yayımlanmadan önce, ikinci ve üçüncü ciltlerde nelerin olmasının gerektiğinin kronolojik bir taslağını çıkarmıştı. Ancak elyazmalarının düzensizliği had safhadaydı.

Marx ikinci cildin bir “ilk versiyonunu” 1865’te kristalize etmişti, daha sonra 1870, 1877 ve 1878 senelerinde bu ilk versiyon üzerinde yeniden düzenlemeler gerçekleştirdi. Engels’in ikinci cildi yayımlaması 1885’i buldu. Üçüncü cilt ise bu esnada inanılmaz derecede daha karmaşık bir süreci gerektirecekti. Bu görev Engels’in dokuz yılını aldı. 1863’ten 1882’ye dek uzanan senelerde yazılmış farklı bölümlerin tarumar olmuş elyazmaları mevcuttu. Bu durum Engels’i yoğun bir çalışmaya, farklı metinlerin karmakarışıklığı arasında seçimler yapmaya zorladı. Engels birtakım “ilaveler” yapmak ve bölümleri “derleyip toplamak” durumunda kaldı.

Ama sonunda başarılı oldu ve *Kapital*, üç ciltlik klasik biçimiyle, 1894’te yayımlandı.

Kapital’in ikinci ve üçüncü ciltlerinin önemi

Engels’in üstlenip yerine getirdiği işin öneminin anlaşılması

kolay değildir. İkinci cilt, sermayenin yeniden üretiminin nasıl yaşandığını anlamamızı sağlayan diyagramlara yer verir. Burada kapitalizmin çerçevesi içinde üretimin yol açtığı israfın ve izlediği anarşist seyrin kendisi gösterilir. Burada aynı zamanda sosyalizm altında planlı ekonomiye geçişin temellerine dair somut düzlemde düşünebilmenin olanakları yaratılır.

Ancak hiç şüphe yok ki Engels’in başardığı işin en değerli yanı üçüncü cildin yayımlanmasıdır. Bu ciltte teorik ve politik öneme sahip sayısız konu işlenir: Mesela değerın üretim maliyetine/fiyata dönüşümü veya toprak rantı kuramı gibi. Ya da artı değer oranının nasıl ortalama kâr oranına dönüştürüldüğü ve oradan da sınai ve ticari kârlarda, finansal spekülâtörün çıkarlarında veya toprak sahibinin gelirinde olduğu üzere, bunun burjuvazinin farklı fraksiyonları tarafından nasıl mülk edinildiği işlenir bu ciltte.

Bu cildin en öne çıkan tarafı kuşkusuz kapitalist krizin kökeninin, yani kâr oranlarının düşme eğiliminin açıklandığı yerdir. Her bir krizin farklı somut biçimlerinden ve onların farklı patlak verme tarzlarından bağımsız olarak (eğer bu kriz bir para biriminin devalüasyonunun, bir borsa krizinin, spekülâtif bir emlak balonunun patlamasının veya şu anda olduğu gibi bir pandeminin sonucuysa), kapitalist krizlerin yaşanmasının nedeninin temel göstergesi, burjuvazinin sermaye düşüşlerine rağmen, yeniden yatırım yapıp yapmamaya karar vermek zorunda olmasıdır. Ekonominin en önemli üretken dallarının kâr oranını bu belirler. Kâr oranı düştüğünde burjuvazi yatırım yapmaz ya da sermaye-

sini spekülâtif sektörlere yönelendirir. Fabrikalar kapanır, işsizlik ve sefalet artar. Herhangi bir üretken değeri olmayan devasa artık sermaye kütleleri “süzülür durur” ve toplumda en berbat olguların doğumuna neden olurlar.

Ardından kapitalistler ile hükümetler krizden çıkmak için planlarını hayata geçirmeye çalışırlar: Kâr oranlarının toparlanabilmesi için işçilerin aşırı sömürsünü yoğunlaştırma. Eğer işçileri yenilgiye uğratmayı başarırlarsa, kapitalist ekonomi, önceki krizden de daha kötü bir krize daha sonraları yeniden girebilmesi için bir kere daha ayakları üzerine dikilir.

Eğer işçi mücadelelerinin gücü bu tip kemer sıkma politikalarının uygulanmasını engellemeyi başırırsa, kriz kronik bir hal kazanır. 1970’lerden itibaren emperyalist dünya ekonomisinde sistematik olarak yaşanmakta olan budur. Engels sayesinde yayımlanan Marx’ın analizinin mutlak güncelliği işte buradan kaynaklanmaktadır. Emperyalist kapitalizmin çerçevesi dahilinde, dünya halkları için hepsi korkunç sonuçlar doğuracak olan iki yol vardır: Ya işçilere hakiki bir ekonomik karşıdevrimin dayatılması, ya da hepimizi yoksullaştırmayı sürdüren kronik krizin devam etmesi.

Emekçi halkın biricik çıkış yolunun iktidar mücadelesinde, bir işçi hükümetinin kurulmasında ve burjuvazinin mülksüzleştirilerek sosyalizmin kurulmasında yattığını anlamanın temeli işte buradadır. Rosa Luxemburg bununla ilgili olarak “Ya sosyalizm, ya barbarlık” sloganını ileri sürmüştür. Buna Lev Troçki şu katkıyı sunacaktır:

“Önümüzdeki tarihsel çağda bir toplumsal devrim yaşanmaz-

sa, insan medeniyeti bir felaketle yıkılmanın tehdidi altında olacaktır. Her şey proletaryaya, yani onun devrimci öncüsüne bağlı. (...) İnsanlığın krizi, devrimci önderlik krizine indirgenmiştir.”

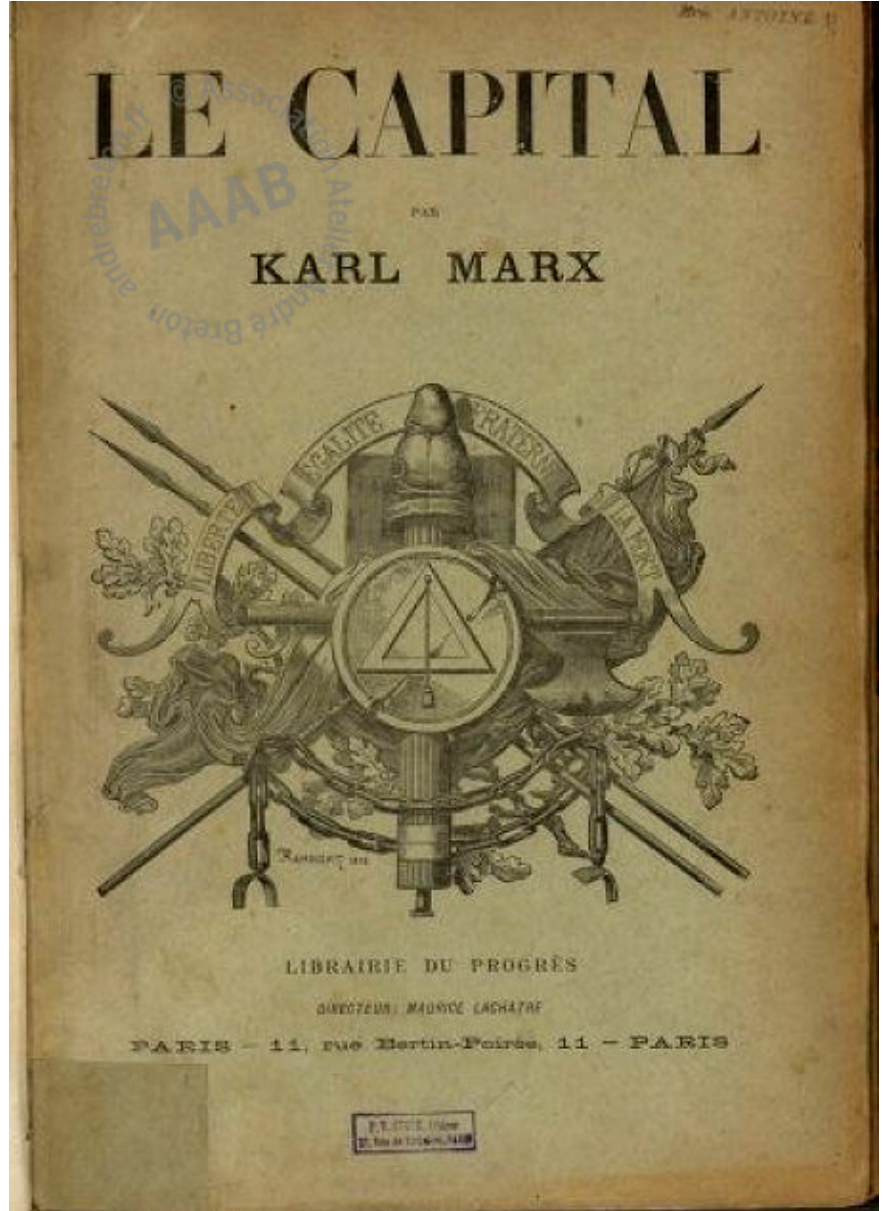
Hiç şüphe yok ki ihtiyar Engels, doğumunun ardından geçen 200 sene sonra, sorunun bu şekilde ortaya konulmasını onaylardı.

Dipnotlar:

[1] Mohr, çocuklarının Karl Marx’a taktıkları lakaptı.

[2] *Marx y Engels, Cartas sobre El Capital*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1976.

[3] Engels, *Escritos de Federico Engels*, Ediciones Península, Barcelona, 1974.

Engels'in sosyalist feminizm açısından güncelliği ve anlamı

Miguel Sorans

İlk defa İşçilerin Uluslararası Birliği - Dördüncü Enternasyonal'in *Correspondencia Internacional* (Uluslararası Haberleşme) isimli dergisinin Kasım 2020 sayısında yayımlanmıştır.

***

Sosyalist feminizm üzerine düşündüğümüzde Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* çalışması vazgeçilemez bir kitap olarak karşımıza çıkıyor. Bu kitapta Engels, daha önce eşi benzeri görülmemiş bir açıklıkla, kadınların ezilmesinin doğal veya dinsel bir fenomen olarak açıklanamayacağını tartışır. Aksine bu ezilmişliğin kökeni tarihsel ve toplumsaldır ve özel mülkiyetin ortaya çıkışı ve partiyarkal aile yapısının konsolide olmasıyla ilişkilidir. Engels'in doğru ve hala güncelliğini koruyan önermeleri patriyarkal baskı ile kapitalist sömürünün nasıl aynı paranın iki yüzü olduğunu ve insanlığın yarısından fazlasını etkilediğini anlamamıza yardımcı olur.

Engels, Lewis Morgan'ın antik toplumlar üzerine yazdığı kitaba dair yakın çalışma dostu Marx'ın kaleme aldığı detaylı eleştirel elyazmalarını keşfedip incelemeye başladığında, Karl Marx'ın ölümünün üzerinden bir sene geçmişti. Lewis Morgan neredeyse kırk yıl boyunca ilkel toplumlar içindeki akrabalık ilişkileri üzerine çalışmalar ger-

çekleştirmiş olan Amerikalı bir araştırmacıydı.

64 yaşındaki Engels, Morgan'ın kitabının tarihin materialist kavranışını doğruladığına ikna olarak, Morgan'ın kitabındaki verileri, Marx'ın vardığı sonuçları ve kendi araştırmalarını derleyen bir eser kaleme almayaya karar verdi. Böylece *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* [1] doğmuş oldu. Kitapla birlikte doğan, aynı zamanda ilkel komünizmden özel mülkiyet temelli sınıflı toplumun kuruluşuna dek insanın gelişiminin farklı aşamalarının bilimsel analiz yöntemi.

Annelik haklarının kaybı, tarihsel bir yenilgiydi

Engels, on sekizinci yüzyıl felsefesinin yaydığı en saçma görüşlerden birisinin, toplumların kökeninde kadınların erkeklerin kölesi olması olduğunu öne sürer. Buna karşıtlık oluşturacak şekilde, Engels "barbarlığın aşağı, orta ve hatta kısmen yukarı aşamalarında olan bütün yabani-lerin arasında ve bütün kabileler-

de, kadınlar yalnızca özgür değiller ama aynı zamanda itibar sahibiler" diye yazar. [2]

İlkel topluluklarda bütün insanlar çalışmak zorundaydı çünkü çalışmamayı göze alamazlardı, zira şartlar hayatta kalmak için uygun değildi. Cinsiyetler ve yaşlar arası bir görev dağılımı söz konusu olsa da, bir cinsiyetin bir diğeri üzerindeki

egemenliğine yer yoktu. Herkes kendinden sorumluydu ve kişiler, mallarını ürettikleri araçlarının sahipleri. Kadın ve erkek çocukları onları doğuran annelere aitti. Bu toplumlarda devlet, özel mülkiyet yoktu. Bunlar yerine kolektif mülkiyet vardı ve cinsiyete dayalı ilişkiler, süreklilik ve eş sayısı açısından farklılık gösteriyordu. Bu tip toplumsal örgütlenmeler, ilkel komünizm olarak karakterize edildi.

Göçmen topluluklarının ortaya çıkışıyla köylerdeki ilk yerleşimlerin oluşmaya başlamasının arasında binlerce sene geçti. Bu uzun dönem süresince birçok keşif ve önemli teknik ilerlemeler gerçekleşti. Bu gelişmeler mallar ile yiyeceklerin üretiminin artmasına katkı sağladı ve böylece üretim araçlarına sahip olan erkeklerin elinin altında olacak olan önemli bir artı değer yaratıldı. Bu yolla cinsiyetler arası eşitlik yok edildi. Bu dönüşümü resmîyete kavuşturmak için sadece bir organizasyon ve toplumsal egemenliğin aracı olarak devlet ortaya çıkmakla kalmadı,

aynı zamanda erkek mülk sahiplerinde vücuda gelecek şekilde “meşru soy sop” üzerinden miras hakkı da kurumsallaştı. Bu uğurda annesoyluluk yok edildi ve kadın ve erkek çocuklar babaya ait oldu.

Engels bu bağlamda şöyle yazar:

“Analık hukukunun yıkılışı, kadın cinsinin büyük tarihsel yenilgisi oldu. Evde bile, yönetimi elde tutan erkek oldu; kadın aşağılandı, köleleştirdi ve erkeğin keyif ve çocuk doğurma aracı haline geldi. Kadının özellikle Yunanların kahramanlık çağında, sonra da klasik çağda görülen bu aşağılanmış durumu, giderek süslenip püslendi, aldatıcı görünüşlere sokuldu, bazen yumuşak biçimler altında saklandı; ama hiçbir zaman ortadan kaldırılmadı.” [3]

İnsanlığın gelişiminin her aşaması, bir aile yapılanması türüyle paralel ilerler

Bugün farklı aile tiplerinden söz etmek son derece olağan, zira genel olarak toplumun tarih boyunca değiştiği kabul ediliyor. Ne var ki bu, iki yüzyıl önce iddia etmesi kolay bir argüman değildi. İnsanlık tarihinin bu bilimsel ve materyalist açıklanışını büyük ölçüde Marx ile Engels'in katkılarına borçluyuz. Morgan'ın kitabını temel alarak ve başka araştırmacıların katkılarını da dikkate alarak bu ikili, farklı toplumların nasıl evrim geçirip geliştiğinin bir açıklamasını sunabildiler. 1860'a dek ailenin veya dinsel olmayan cinsel etkileşimli ilişkilerin evrimine dair herhangisi bir açıklama mevcut değildi.

“1860'lı yıllara kadar, bir aile tarihi sorunu söz konusu olmazdı. Bu alanda, tarih bilimi, henüz tamamen Musa'nın beş

kitabının (*Pentateuque*) etkisi altındaydı. Bu kitaplarda, öbür kaynaklarda olduğundan çok daha ayrıntılı bir biçimde anlatılan ataerkil aile biçimi, yalnızca en eski aile biçimi olarak kabul edilmekle kalmıyor, ayrıca — çok-eşlilik (*polygamie*) bir yana bırakılırsa — günümüzün burjuva ailesiyle özdeş sayılıyor, bir tutuluyordu.” [4]

Tarihsel materyalizmin katkıları sayesinde toplumun farklı gelişim aşamalarına tekabül eden farklı aile tiplerinin olduğu gösterilebildi.

“Yabanılığa, grup halinde evlilik; barbarlığa, iki-başlı-evlilik; uygarlığa da eşaldatma ve fuhuşla tamamlanan tek-eşlilik karşılık düşüyor. Barbarlığın yukarı aşamasında, iki-başlı evlilikle tek-eşlilik arasında, köle kadınların erkeklere uyrukluğu ve çok-karılılık sıkışır.” [5]

Yeni unsurların, araçların ve keşiflerin ortaya çıkışı niteliksel bir değişimi beraberinde getirdi. Sadece malların üretiminde bir yükseliş olmadı ama aynı zamanda toplumun örgütlenme biçimi değişti, onun tüm kurumlarının devrimci bir dönüşümü söz konusu oldu ve aile de bu kurumlara dahildi.

Patriyarkal aileye son verilmesi ve kadının ev içi kölelikten özgürleşmesi

İlkel komünizm sırasında, kadın ve erkek çocuklarıyla birlikte birçok konjugal çift mevcuttu ve evin yönetimi kadının üzerindeydi. Evin içinde sürdürülen faaliyet, erkeklerin üstlenmiş oldukları gıda sağlama faaliyeti kadar değerli görülüyordu. Bu cinsiyet temelli iş bölümü bir cinsiyetin diğerini aşağılaması veya ezmesi anlamını taşımıyordu; iki faaliyet türü de eşit oran-

da saygı görüyor ve bir ihtiyaç olarak anlaşılıyordu. Patriyarkal ailenin ve dahası tek-eşli aile modelinin ortaya çıkışıyla bakım ve yeniden üretim görevleri toplumsal karakterlerini yitirdiler ve özel alana geçtiler. İşte o andan itibaren kadınlar evin kölesi haline geldiler, toplumsal üretimde görünmez kıldılar.

Kadın işçilerin sanayiye dahil edilmesiyle kadınların toplumsal üretimde belirli bir konumu yeniden kazandıkları doğrudur ama asıl soru, bunun ne pahasına yaşanmış olduğudur. Öncelikle kadın işgücü, iş dünyasında erkeklerinkinden daha düşük ücretlerle kiralandı ve bu durum hala devam ediyor. Ve buna ek olarak kadınlar, evdeki yeniden üretim görevleri ile işlerinin yüklerinden de özgürleşmedi. Engels der ki, “modern toplum bir kütledir, öylesine bir kütle ki onun molekülleri tek tek ailelerden oluşur.” İşte bu aileler kadının ev içi köleliğine dayanır. Engels'in, toplumun ekonomik bir birimi olarak aileyi lağvetme ve bu alanı toplumsal üretim için geri kazanma mücadelesine verdiği önem bu yüzdendir. Kadınların üzerinde hüküm sürülmesi ve onların ezilmesi de dahil bütün baskı biçimlerine son verecek olan radikal bir dönüşümü amaçlayan sosyalist feminizm açısından bu perspektif hala günceldir.

Dipnotlar:

[1] Engels, Friedrich (1884), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, Çeviren: Kenan Somer, Mart 1990.

[2] Agy., syf. 17.

[3] Agy., syf. 62.

[4] Agy. syf. 15.

[5] Agy., syf. 79.

Engels ve toplum ile doğa arasındaki çelişkinin aşılması olarak sosyalizm

Simón Rodríguez

İlk defa İşçilerin Uluslararası Birliği - Dördüncü Enternasyonal'in *Correspondencia Internacional* (Uluslararası Haberleşme) isimli dergisinin Kasım 2020 sayısında yayımlanmıştır.

***

İnsanlığın bugün karşı karşıya olduğu en büyük görev, dünya burjuvazisinin kör önderliği altında çevresel yıkım ve kitlesel yok oluş uçurumuna doğru yaptığı intihara eğilimli yolculuğu engellemektir. Engels, Marx'la birlikte, kapitalist sömürünün ve doğal kaynakların yağmalanmasının durdurulmasıyla, toplum ile doğa arasındaki çelişkinin aşılması olarak sosyalizmin kurulmasıyla, toplumun doğayla olan metabolik dengesini restore etme yönündeki radikal ihtiyaç üzerine defalarca uyarılarda bulunmuştu.

Marx ve Engels 1848'de *Komünist Manifesto*'da on maddeli programlarında tarımın kolektif ve planlı bir şekilde yönetilmesi ile onun sınıai ürünlerle eklenmesini birlikte ortaya attık-

larında, kır ile kent arasındaki çelişkinin kademeli olarak üzerinden gelecek stratejik bir görev belirliyorlardı. [1]

Marx ve Engels ikilisi arasında doğanın yıkımı sorununa ilk yaklaşımları ortaya koyan Engels'ti. Daha 18 yaşındayken, doğduğu Barmen şehrinin çevre sorunları ve kentteki toplumsal eşitsizlikler üzerine bir metin kaleme almıştı. Engels bu yazısında kuru temizlemecilerin atıklarından dolayı rengi kırmızıya dönen nehirlerden ve "akıl almayan bir derecede" solunum yolu hastalıklarına yol açacak şekilde işçilerin "oksijenden çok kömür gazı" soluduğundan bahsetmişti. İlk önemli eseri olan 1843 tarihli *Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Unsurları*'nda kâr için duyulan kapitalist arzuyla doğanın yıkımı arasında bir ilişki kurmuştu. [2]

Bir sene sonra 1844 *Elyazmaları*'nda Marx, üretim araçlarının özel mülkiyetinin emeğin, işçiyle doğa arasındaki ilişkinin ve işçinin kendisiyle ilişkisinin yabancılaşmasının bir sonucu

olduğunu ve sosyalizmin bu yabancılaşmayı aşacağını belirtti.

[3] Engels 1845'te *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* kitabında proletaryanın zorlu yaşam koşullarına dair tanıklığını aktarıyordu; buna ekolojik riskler ve kirli hava ile suyun eşlik ettiği mahallelerdeki sağlıksız şartlar da dahildi. [4]

Marx *Kapital*'de, Alman fizyolog Justus von Liebig'in etkisiyle, onun metabolik çatlak ismini verdiği nosyonunu benimsedi. Britanya İmparatorluğu'nun ikinci tarım devrimini inceleyen bu bilim insanı metabolik çatlak kavramını 1840'ta tanıtmıştı; kavram daha sonra biyokimya alanı ile ekolojide büyük bir öneme sahip oldu. Liebig toprakta bulunan besinlerin bitkilerden hayvanlara geçtiği, bunların hayvanlarda tüketildiği ve atık olarak geri döndüğü bir döngü tanımlamıştı.

Bu döngünün, gıdaların kentlere sökün etmesiyle kesintiye uğraması doğal besinlerin yağmaya uğraması anlamına geliyordu. Bu yağma, bir başka

yağma ile düzeltilmeye çalışıldı ve Peru'dan guano (esasen penguen ya da karabatak gibi deniz kuşlarının dışkılarından oluşan bir madde), Sicilya yeraltı mezarlarından da insan kemikleri ve başka gübre özelliği taşıyan maddeler ithal edilmeye başlandı. *Kapital* bizi bu kapitalist metabolik çöküşe karşı uyarır, ormanların yıkımına ve toprağa verilen zararı derinleştirecek şekilde nüfusun kentsel merkezlerde yoğunlaşmasına dikkat çeker; bu durum "hem kent işçilerinin fiziksel sağlığını hem de kent ve kır işçilerinin manevi hayatını yok eder."

Marx, zorunluluklar krallığına karşıt olarak özgürlükler krallığına gidişin biricik yolunun, doğayla kurduğumuz hammadde alışverişinin rasyonel bir düzenleme temelinde oluşturulmasıyla mümkün olduğunu belirtir. Doğayla olan bu alışverişi toplum, "kör bir gücün egemenliği altına bırakmaktansa, kendi ortak kontrolü altına almalı. Kapitalist üretim kendi zenginlik kaynaklarını, doğayı ve emekçi insanları yok etmektedir." [5]

Kapitalist üretim tarzına içkin olan bu çevresel dengesizliğin toplumsal sonuçlarının farkında olan Marx ve Engels, mesela İrlanda'da toprağın verimsizleşmesini ve 1846 kıtlığını yaratanın, İngiliz sömürgeciler tarafından dayatılan ekonomik model olduğunu gördüler ve bunu eleştiriye tabi tuttular. [6]

Engels 1873 tarihli *Konut Sorunu* başlıklı kitapçığında, şehirlerdeki kirlilik konusuna geri döndü:

"İnsan sadece Londra'da bütün Saksonya kralının ürettiği gübre miktarından daha fazlasının her gün büyük harcamalarla denize döküldüğünü ve bu gübrenin

tüm Londra'yı zehirlemesini önlemek için büyük yapıların gerekli olduğunu gözlediğinden, kent ile kır arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması yolundaki ütöpik öneri önemli bir pratik gerekçe kazanmış olur. Londra'ya göre daha önemsiz olan Berlin kenti, en az 30 yıldır kendi pisliğinin kötü kokuları içinde boğulmaktadır."

Ancak bilim, güvencesiz işçi sınıfı mahallelerinde kaynağını bulan salgınların daha sonra burjuvaların evlerine sıçradığını, "ölüm meleği onların saflarında da işçi sınıfının saflarında olduğu gibi acımasızca hükmünü sürdürmeye" başladığını doğruladığında, yetkililer halk sağlığına dönük en ciddi tehditleri yatıştırmak için girişimlerde bulunuyordu.

"Buna rağmen kapitalist toplumsal rejim, tedavi etmeye çalıştığı salgınları yeniden üretmeye devam eder. (...) Bu antagonizmaya (kır ile kent arasındaki) çare bulabilmesi bir kenara, kapitalist toplum bu çelişkiyi her gün daha da derinleştirir."

Engels "mevcut toplumun bütün kötülüklerinin temellerini muhafaza etmek isterken, bu kötülükleri ortadan kaldırmak isteyenlerle" dalga geçer. Özetle, yalnızca kapitalist üretim ilişkilerinin ilga edilmesiyle, kronik konut eksikliği veya aşırı kalabalıklaşmış şehirlerin sağlıksız koşulları gibi yakıcı sosyal ve ekolojik sorunların çözümü için yol açılabilir. [7]

Engels'in *Anti-Dühring* (1878) ve *Ütopyacı Sosyalizmden Bilimsel Sosyalizme* (1880) gibi eserleri de kapitalizmde doğanın yıkımı ve sosyalist ve demokratik bir ekonomik planlama temelinde ahenkli bir gelişimin ya da kalanma ihtiyacı üzerine vurgu

yapar. [8] Ama belki de, içinde muhteşem bir bilgi birikiminin yattığı, Engels'in doğa ile çatışmaları nedeniyle burjuvaziye ve kapitalist üretim tarzına karşı en kapsamlı saldırısını bize miras bıraktığı ve ölümünden sonra yayımlanan *Doğanın Diyalektiği* kitabı, onun bu konuda en bütünlüklü perspektifi ortaya koyan eseridir:

"Bununla birlikte, doğa üzerinde kazandığımız zaferlerden dolayı kendimizi pek fazla övmeyelim. Böyle her zafer için doğa bizden öcünü alır. Her zaferin beklediğimiz sonuçları ilk planda sağladığı doğrudur, ama ikinci ve üçüncü planda da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran, bambaşka, önceden görülmeyen etkileri vardır. Mezopotamya, Yunanistan, Küçük Asya ve başka yerlerde işlenecek toprak elde etmek için ormanları yok eden insanlar, ormanlarla birlikte nem koruyan ve biriktiren merkezlerin ellerinden gittiğini, bu ülkelerin şimdi ki çölleşmiş durumuna zemin hazırladıklarını akıllarına hiç getirmiyorlardı. Alpler'deki İtalyanlar dağların kuzey yamaçlarında dikkatle korunan çam ormanlarını güney yamaçlarında yok ederken, bölgelerinde sütçülük sanayiinin köklerini kazıdıklarını sezemiyorlardı. Böylece, yılın büyük kısmında, dağlardaki kaynakların suyunu kuruttuklarını, aynı zamanda da yağmur mevsiminde azgın sel yığınlarının ovaları basmasına neden olduklarını hiç bilemiyorlardı. Avrupa'da patatesi yayanlar, nişastalı yumrularla birlikte, sıracı hastalığını yaydıklarını bilmiyorlardı. İşte böylece her adımda anımsıyoruz ki, hiçbir zaman, başka topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir

kişi gibi, doğaya egemen değiliz; tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız, onun tam ortasındayız, onun üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme üstünlüğüne sahip olmamızdan öteye gitmez. Ve aslında her geçen gün bu yasaları daha doğru anlamayı öğreniyor, doğanın geleneksel akışına yaptığımız müdahalelerin yakın ve uzak etkilerinin farkına varıyoruz. Özellikle yüzyılımızda doğa biliminin sağladığı büyük ilerlemelerden sonra hiç değilse günlük üretim faaliyetlerimizin en uzak doğal etkilerini bile öğreniyor ve onların farkına varabilecek ve dolayısıyla onları da denetleyebilecek bir durumda bulunuyoruz. Ama bu ilerlemeler ölçüsünde insanlar, doğa ile olan iç içe durumlarını yalnızca sezmekle kalmıyor, daha iyi de öğreniyorlar; Avrupa'da klasik çağın bitiminden bu yana ortaya çıkan ve Hristiyanlıkta en yüce gelişme noktasına varan, düşünce ile madde, insan ile doğa, ruh ile beden arasındaki karşıtlık, bu anlamsız ve doğaya aykırılığı düşünce bu ölçüde olanaksız duruma geliyor. (...) Ama bu alanda da yavaş yavaş, uzun ve çoğunlukla sert deneyler, tarihsel malzemenin toplanması ve incelenmesi sonucu, üretim fa-

aliyetimizin dolaylı, daha uzak toplumsal etkileri konusunda aydınlığa varmayı öğrenmekteyiz; böylece, bu etkileri denetleme ve onları düzenleme olanağına da kavuşuyoruz. Bu düzenlemeyi gerçekleştirmek için de, salt bilgidan başka şeyler gereklidir. Bunun için bugüne kadarki üretim tarzında ve onunla birlikte tüm toplumsal düzenimizde tam bir devrim gereklidir. Şimdiye dek var olmuş bütün üretim tarzları, ancak emeğin en yakın, en dolaysız yararlı etkisine ulaşmayı hedef almıştır. İleride ortaya çıkan, yavaş yavaş yinelenerek ve yığılarak etkili duruma gelen daha sonraki sonuçlar tamamen ihmal edilmiştir. (...) Kapitalistler, doğrudan doğruya kâr için üretim ve değişim yaptıklarından ilk planda yalnızca en yakın, en dolaysız sonuçlar hesaba katılmalıdır. Bir fabrikatör ya da tüccar, ürettiği ya da satın aldığı metayı normal bir kârla satarsa, durumdan hoşnuttur ve metanın ve alıcısının sonradan ne olacağı onu ilgilendirmez. Bu faaliyetlerin doğal etkileri için de aynı şey geçerlidir.” [9]

Dipnotlar:[1] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Toplu Eserler*, Cilt 6, Lawrence & Wishart, 2010.

[2] Michael Roberts, *Engels on*

nature and humanity, bkz. [https:// thenextrecession.wordpress.com/2020/04/02/engels-on-nature-and-humanity /](https://thenextrecession.wordpress.com/2020/04/02/engels-on-nature-and-humanity/) accessed October 26, 2020.

[3] Karl Marx, *Gençlik Yazıları*, Economic Culture Fund, 1982.

[4] Frederick Engels, *The situation of the working class in England*, Marxists Internet Archive Publications, 2019.

[5] John Bellamy Foster, *La ecologia de Marx*, Ediciones de Intervención Cultural/El Viejo Topo, 2000.

[6] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Ireland and the Irish question*, Progress Publishers, 1978.

[7] F. Engels, *Konut Sorunu*, bkz. <https://www.marxists.org/espanol/m-e/1870s/vivien-da/index.htm>

[8] F. Engels, *Anti-Dühring ve Ütopacı Sosyalizmden Bilimsel Sosyalizme*. Sırasıyla bkz. <https://www.marxists.org/espanol/m-e/1870s/anti-duhring/index.htm> ve <https://www.marxists.org/espanol/m-e/1880s/dsusc>

[9] Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, Sol Yayınları, Çeviri: Arif Gelen, Dördüncü Baskı, Nisan 1979, syf. 228-232.

Tarihsel materyalizmden *Komünist Manifesto* ve I. Enternasyonal'e

Adolfo Santos

İlk defa İşçilerin Uluslararası Birliği - Dördüncü Enternasyonal'in *Correspondencia Internacional* (Uluslararası Haberleşme) isimli dergisinin Kasım 2020 sayısında yayımlanmıştır.

***

Friedrich Engels'i Karl Marx ile ilişkilendirmeden, onun hakkında konuşmak mümkün değildir. Ancak bu durum, Marx için de geçerlidir. Engels ve Marx ya da Marx ve Engels 1844'te tanıştıklarında, bu ikili Marx'ın 1883'teki ölümüne dek kırk yıl boyunca birbirlerinden ayrılmaz olmakla kalmadılar, ama aynı zamanda aralarında sıkı bir çalışma işbirliği oluşturarak, toplumsal ve ekonomik ilişkiler üzerine şu ana kadar bilinen en müthiş eserleri de ortaya koydular. Bu öylesine bir ilişkilene-meydi ki, Marx'ın ölümünün ardından bile sürdü. Troçki'nin kaydettiği üzere:

“Engels kendi araştırmalarını bir kenara koydu ve uzun yıllarını Marx'ın hiyeroglif elyazmalarının şifresini kırmaya adadı. Marx'ın eserlerinin çevirilerini dikkatlice inceledi ve neredeyse bütün Avrupa dillerindeki Marx metinlerinde düzeltmeler yaptı; bunun titiz bir biçimde yapılması gerekiyordu.” [1]

Bu özellikle *Kapital*'in son iki

cildi için geçerliydi.

1820'de Almanya'nın Barmen kentine dünyaya gelen Engels, daha sonra Marx'ın analizlerinin anahtarı olacak olan birtakım sonuçlara Marx'tan önce ulaştı. Bunlardan bir tanesi işçi sınıfının devrimci karakteriydi. Marx 1840 yılının başlarında Paris'te birkaç küçük sosyalist grupla iletişime geçmişti. Bu gruplar üzerinden Proudhon'a ulaştı.* O andan itibaren, en çok sömürülen o olduğu için, işçi sınıfının en devrimci toplumsal kesim olduğu fikrini şekillendirmeye başladı. Bundan bir süre önce ise, Marx'tan iki yaş genç olan Engels, farklı bir yoldan da olsa aynı sonuca ulaşmıştı.

Bir tekstil fabrikatörünün çocuğu olan Engels üniversite

eğitimi tamamlama fırsatı yakalayamadı ve babasının başkısıyla aile şirketinin İngiltere şubesinde sorumluluklar üstlenmek durumunda kaldı. Marx gibi 1830'larda Hegelci olan Engels, ülkesinde hüküm süren ve artık geniş çapta sorgulanmaya başlanan mutlak monarşiye karşı oluşan muhalefete katıldı. Ancak onun İngiltere işçi sınıfı hareketiyle ve sosyalist fikirlerle tanışmasını sağlayan, babasının şirketinin hizmetinde İngiltere'ye yaptığı zorunlu ziyaretlerdi. Böylece Çartizm** ve onun yayınlarıyla işbirliği içine girdi, İngiliz ekonomi politığının temellerini öğrendi ve İngiliz ekonomistler Adam Smith ile David Ricardo'nun formüle ettiği “emek-değer” teorisiyle tanıştı. Bu somut tecrübelerin yardımıyla 1845'te *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nu yazdı. Bu kitapta İngiltere işçi sınıfının korkunç yaşam şartlarını detaylı bir biçimde betimledi.

**Tarihsel materyalizmin yolu:
Hegel'den Ludwig Feuerbach'a**

Engels ile Marx'ın ilk tanışmaları sırasında, Hegel'in yine bir başka takipçisi olan Ludwig Feuerbach, idealizmi eleştiren metinleriyle esip gürölüyordu. 1841'de, Prusya mutlak monar-

şisine karşı politik bir ayaklanmanın tam ortasında, Feuerbach *Hristiyanlığın Özü* kitabını yayımladı. Feuerbach bu kitapta Alman rejimini, özellikle Hegelciler gibi dinsel bir önyargıyla idealist bir pozisyondan savunanları sorguluyor ve böylece kendi öğretmeniyle yüzleşiyordu. Feuerbach bu eleştiriyi temel olarak materyalizmin unsurlarını geliştirdi. Halihazırda kitaplarda ve gazetelerde birkaç metin*** yayımlamış olan genç Engels ile Marx, zamanın çalkantılı toplumsal süreçlerinin bir yansıması olarak bu yeni felsefî düşüncenin önemini anlayabildiler. Bu yeni felsefî düşüncüyü tekrar etmediler ama eleştirel bir şekilde onu aşılar ve materyalizme dayanan yeni bir felsefî kavrayış geliştirdiler.

Marx ve Engels diyalektikle ilişkili olarak Hegel'in önemini

daima teslim ettiler ancak bununla beraber, özellikle de Hegel'in kavramsallaştırmalarının idealist doğası nedeniyle, ona dönük eleştirel tavırlarını korudular. Aynı şekilde, Feuerbach'ın mirasına dair hissettikleri heyecana rağmen, ona da bütünüyle bağlı kalmadılar çünkü bu miras Hegel'in diyalektik yönünü içermeyen kısmî bir görüşün sonucuuydu. Marx ve Engels'in dehası burada yatmaktadır: Birbiriyle çatışan iki düşünsel süreci alıp sentezlemişler ve insan düşüncesinde bir

sıçrama yaratacak ve tarihsel materyalizme yolu açacak şekilde diyalektik ile materyalizmi birbirlerine entegre etmişlerdir. Bu yeni kavramsallaştırma, 1846'da tamamlanan *Alman İdeolojisi*'nde şekillenecekti. Bu eser öylesine müthiş bir adımdı ki, sosyalist düşünce bundan böyle "*Alman İdeolojisi*"nden önce-si" ve "*Alman İdeolojisi*"nden sonrası" şeklindeki kronolojiyle anlaşılacak zorunda kalınacaktı. Eser, o zamana kadarki sosyalist düşünceyle, yani temel olarak ütopyacı sosyalizmle ilişkisi içinde niteliksel bir sıçramaydı. Böylece Engels'in bilimsel sosyalizm olarak adlandırdığı akım doğmuş oldu.

Bundan bir süre önce, 1845'te, Engels ve Marx'ın ortaklaşa yazdıkları ilk metin olan *Kutsal Aile* yayımlandı. Mutlak monarşinin üzerinde durduğu zemini kay-

bettiği bir sırada bu eser, Prusya rejimine karşı sınırlı bir liberal politikayı savunan genç Hegelcilerin kavrayışlarına acımasızca saldırıyordu. Genç Hegelcilerin düşüncesi o sırada Almanya'da egemen olan düşünce şekliydi. *Kutsal Aile*'nin yazarları yeni Hegelci kavramlara dair eleştirilerini, Hegelci akımın büyük temsilcileriyle polemik halinde geliştirdi: O sırada önemli bir gazetenin editörlüğünü üstlenmiş olan Bruno, Edgar ve Egbert Bauer kardeşler. Bu eser yalnızca Marx ve Engels'in düşünsel birliğini göstermekle kalmadı, aynı zamanda toplumun gelişimine dair ve toplumsal dönüşümün uğruna verilen sosyal mücadelelerin karakterine dair yeni bir perspektif koydu ortaya.

Marx ile Engels'in devrimci eylemde birleşerek *Komünist Manifesto*'yu hazırlamaları ve I. Enternasyonal'i kurmaları

Kırk yıl süren bu kopmaz işbirliği, insanlık tarihinin işçi sınıfının hizmetindeki en müthiş politik, ekonomik ve sosyal kavrayışlarını ortaya koydu. Marx ve Engels organik olarak bir devrimci örgüte ancak 1847'de katılmış olsalar da (daha sonra ismi Komünistler Birliği olacak olan Adalet için Birlik'te örgütlenmişlerdi), senelerdir militanlık yapmakta ve işçi örgütleriyle iletişim geliştirmekteydiler. Marx ve Engels işçi sınıfının içinde, onların deneyimlerinden, taleplerinden ve mücadelelerinden alınan birikimle bir felsefî yapı geliştirmeye çalışmış düşünürlerdi.

İki entelektüel olmalarına al-dırış etmeksizin, hayatlarını adadıkları sınıftan gelecek olan eleştirelere açık bıraktıkları bir

politik ve sosyal çalışma yaratırlar.

1847'nin sonunda, Marx ile Engels'in kurduğu Komünistler Birliği Londra'da toplandı. Ütopyacı sosyalizmi aşmaya başlamış olan ve yeni fikirlere sempati duyan çeşitli ülkelerden militanlar bu toplantıya katıldı. Birkaç gün süresince İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca dillerinde örgütün yeni yönelişini tartıştılar. Nihai olarak şu temel görevleri tanımlamayı başardılar: "Burjuvazinin yeniliğe uğratılması, proletaryanın iktidara taşınması, sınıf uzlaşmazlıklarına dayalı eski burjuva toplumunun ilga edilmesi ve sınıflar ile özel mülkiyetin olmadığı yeni bir toplumun inşa edilmesi." [2] Bu ilkeler temelinde, 29 yaşındaki Marx ve 27 yaşındaki Engels, bahsi edilen görevlerin gerçekleştirilmesine dahil olmak isteyen herkese bu programı tanıttacak olan bir dokümanın yazılmasıyla görevlendirildi.

1847'nin son günleri ile 1848'in ilk günleri arasında, bu iki Alman önder bu entelektüel ve militan görevi üstlendi. Engels zaten 1847 Haziran'ından beri Birlik'in toplantısında sunmak için birtakım notlar çıkarıyordu ama hiç şüphe yok ki Londra'daki ateşli tartışma, ona önerilerini geliştirmesi konusunda ilham oldu. O sırada Brüksel'de yaşamakta olan Marx'a yazdığı bir mektupta, ismine Käteşizm dediği taslağının üzerinde yeniden düşüneceğini söyledi ve bu metnin başlığını da *Komünist Manifesto* şeklinde yeniden adlandırmayı önerdi. Lev Troçki daha sonra, *Manifesto*'yu şöyle tarif edecekti: "Dünya literatürü-

nün bütün eserleri arasındaki en iyisi." Engels tarafından "vaftiz edilen" kitap, tarihsel materyalizmin başlangıç aşamasındaki temellerini attı. *Manifesto*'nun şu cümleyle açıldığını hatırlayalım: "Toplumların tarihi, sınıf mücadelesinin tarihinden başka bir şey değildir."

Bu iki deha arasındaki işbirliği sarsılmadan devam etti. *Manifesto*'nun yazımının ardından birlikte üretmeye ve mücadele etmeye devam ettiler. Ortaklaştıkları nokta, entelektüel olarak ve pratik açıdan geliştirdikleri devrimci eylemin kendisiydi. Hayatlarının her anı bir adım ileriye atmak anlamını taşıdı çünkü bir önceki adımları onlara, devrime hizmet edecek yeni bir aşamanın fethedilmesine olanak tanıyordu. Birlikte muhteşem eserler ürettirler ve büyük militanlar olarak Komünistler Birliği ve Birinci Enternasyonal örneklerinde olduğu üzere, devrimci örgütün ilk adımlarını birlikte bina ettiler. Kendi zamanlarının bütün büyük sınıf mücadeleleri olaylarına katıldılar.

Marx ve Engels, bugüne dek benzeri görülmemiş ve başarısı tekrarlanamaz bir takımdı. Yüksek ihtimalle her ikisi de, birbirlerinden ayrı bir biçimde bugün sahip oldukları tarihsel konuma gelemezlerdi. Hem birbirlerini düşünsel olarak mükemmel bir şekilde tamamladıkları için, hem de birbirlerine hissettikleri bireysel, insanî ve neredeyse ailesel yakınlığın, yüzleşmek zorunda kaldıkları kişisel zorluklarda bile kendilerine birbirlerini destekleme şansı sunduğu için. Engels'i Marx olmadan düşünmek mümkün değil ama aynı şekilde

Marx'ı da Engels olmadan düşünmek olanaklı değildir.

Dipnotlar:

* **Proudhon, Pierre Joseph:** Anarşizmin ilk teorisyenlerinden. Daha sonra Fransa parlamentosunda milletvekili. Fransa'daki sürgünü sırasında Marx'la ilişki kurdu. Bu ilişki Marx kendisiyle polemige girişince sonlandı. Marx *Felsefenin Sefaleti* (1847) kitabıyla, Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi* kitabına cevap vermişti.

** **Çartizm:** 1830'da başlayıp 1948'e dek süren İngiliz işçi sınıfı hareketi. Temel olarak, Genel İşçi Konfederasyonu'nda temsil edilen işçi sınıfının siyasete dahil olması için mücadele etti.

*** 1844'te Marx *Ekonomi Politik Elyazmaları*'nı kaleme aldı. Bunlar ancak 1932'de basılabildi. Bu metinlerde Marx, David Ricardo ile Adam Smith'in kavramlarını ve idealist duruşu nedeniyle Hegelci diyalektiği eleştiriyordu ve materyalist diyalektiğe doğru yaklaşıyordu. Engels ise *Ekonomi Politikin Eleştirisinin Unsurları* başlıklı bir metin kaleme almıştı. Marx bu metne bayılmıştı ve yüksek ihtimalle ikili arasındaki tarihsel ilişkinin kalıcılığını bu eser sağladı.

[1] Lev Troçki, *Friedrich Engels, El Socialista Centroamericano* N° 225, Ağustos 2016, syf. 12.

[2] Komünist Birlik Tüzüğü, Birinci Kongre, Aralık 1847.

Friedrich Engels ile ilgili kişisel hatıralar

Paul Lafargue

Orijinal kaynak: *Die Neue Zeit*, Böl. 23, 1904-05, II, s. 556-561

Türkçe kaynak: Paul Lafargue, *Burjuvazi Öldürür*, Çeviren: Mehmet Köle, Zeplin Kitap, 1. Basım, Eylül 2014, syf. 59-69.

***

Engels'i 1867'de, *Kapital*'in ilk cildinin yayımlandığı yıl tanımıştım.

Marx bana, "Artık kızım la nişanlı olduğuna göre seni Engels ile tanıştırmam gerekiyor," dedi. ve Manchester'a doğru yola koyulduk. Engels, karısı ve karısının o zamanlar altı ya da yedi yaşında olan kız yeğeniyle birlikte şehrin dibindeki küçük bir evde yaşıyordu; evin birkaç adım sonrasında tarlalar başlıyordu. O zamanlar Engels, babasının kurduğu bir şirketin hissedarı idi.

Tıpkı Marx gibi o da kıtada yaşanan devrimin bozguna uğramasından sonra Londra'ya göç etmişti ve yine onun gibi Engels de kendisini politik harekete ve bilimsel çalışmalara adanmıştı. Ancak Marx bu politik fırtınada kendisinin ve karısının bütün mal varlığını kaybetmişti; Engels'in de hiçbir geçim kaynağı kalmamıştı; bu yüzden, babasının da davetiyle Manchester'a dönüp, daha 1843 yılında üstlendiği küçük memur görevine tekrar başlamak zorunda kaldı. Marx ise ailesinin en acil ihtiyaçlarını *New York Daily Tribune* için haftalık olarak gönderdiği yazılarla zar zor karşılıyordu.

O zamandan 1870'e kadar Engels ikili bir hayat sürmüştü: Haftanın altı günü saat sabah ondan akşam dörde kadar bir şirket çalışanıydı ve görevi özellikle firmanın başka dillerdeki yazışmalarını tutmak ve Borsa'ya gitmekti. Kentin merkezinde iş dünyasından tanıdıklarını ağırladığı bir çalışma ofisi vardı. Kenar mahalledeki evi ise sadece siyaset ve aralarında kimyacı Schorleimmer, ilerleyen zamanlarda *Kapital*'in ilk kısmını İngilizceye çeviren Samuel Moore'un da bulunduğu bilim insanlarına açıktı. İrlanda kökenli ve ateşli bir vatansever olan karısı yurttaşları ile sürekli temas halindeydi ve bütün komplolardan haberi vardı. Birden fazla fénian [1] evlerine sığınmıştı ve onun sayesinde, ölümüne mahkum edilerek darağacına

götürülen bir fénian'a yardım eli uzatan biri polisten kaçmayı başarabilmişti.

Fénian hareketine ilgi duyan Engels, İngiltere'nin İrlanda üzerindeki hâkimiyetinin tarihiyle ilgili belgeleri bir araya getirmişti. Bunları parça parça incelemiş olmalı; kuşkusuz bunlar notlarının arasından çıkacaktır. [2]

İşlerin köleliğinden kurtulunca Engels akşamları o küçük evine dönüyor ve yeniden özgün bir adam oluyordu. Engels, Manchester sanayisinin yalnızca iş hayatına katılmıyor, onun eğlencelerine de katılıyordu; onların toplantılarında, şölenlerinde, spor aktivitelerinde de bulunuyordu. Çok iyi bir at binicisi olan Engels'in kendine bir atı (bir *hunter* [3]) vardı. Eski bir feodal geleneğe göre aristokratlar ve soylular civarda bulunan binicileri tilki izi sürmek için çağırdıkları zaman bu fırsatı asla kaçırmazdı; iz sürme konusunda en çetinlerinden biriydi; ne bir hendek, ne bir çit, ne de bir engel onu yolundan alıkoyuyordu.

Marx bana, "Başına bir şey gelmesinden daima korkuyorum," derdi.

Burjuva tanıdıklarının Engels'in diğer hayatından haberi olup olmadıklarını bilmiyorum; İngilizler son derece ketumlardır ve kendilerini ilgilendirmeyen şeylere karşı çok az merak duyarlar; her ne olursa olsun, günlük olarak temas kurdukları bu adamın yüksek entelektüel nite-

liklerinden kesinlikle haberleri yoktu; zira Engels bilgisini onların önünde pek göstermiyordu. Marx'ın Avrupa'nın en birikimli insanlarından biri olarak gördüğü Engels, onlar için şaraptan iyi anlayan şen şakrak bir arkadaştı...

Gençlerle arkadaşlık kurmayı severdi ve konuksever bir evin babasıydı. Pazar günleri o kardeş sofrasının etrafında toplanan Londralı sosyalistlerin, bütün ülkelerden mültecilerin ve İngiltere'den geçen yoldaşların sayısı oldukça fazlaydı. Herkes evden, herkese bulaşan coşkusu, ruhu, bitmez tükenmez neşesi ile canlandırdığı bu akşamlardan sevinerek ayrılıyordu.

***

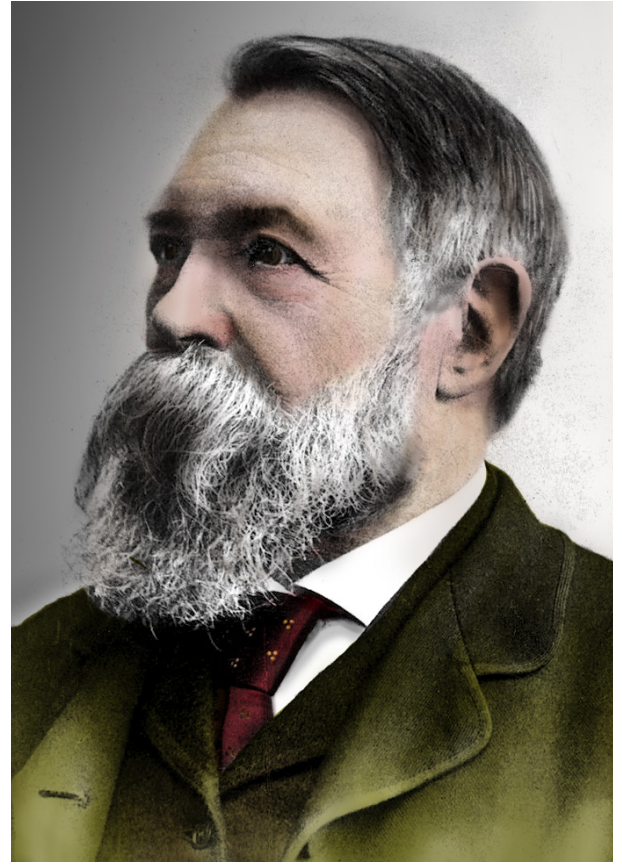
Engels olmadan Marx'ı, Marx olmadan da Engels'i aklımıza getiremeyiz; varlıkları öylesine iç içe geçmiştir ki adeta tek bir yaşam oluşturmaktaydı. Yine de her birinin çok belirgin kişilik özellikleri vardır. Sadece dış görünüş birbirlerinden farklı değildir; huy, mizaç, duygusal olarak ve düşünme biçimi açısından da birbirlerinden farklıdır.

Marx ve Engels ilk kez 1842'nin son günlerinde, *Rheinische Zeitung* kaleme alınırken Engels'in yaptığı bir ziyaret esnasında karşılaşmışlardır. *Rheinische Zeitung*'un sansürden dolayı yayımlanmasının durdurulduğu günlerde Marx evlendi ve Fransa'ya yerleşti. Engels, 1844 yılında Marx'ın Paris'teki evinde birkaç gün geçirdi. Engels'in, Marx'ın biyografisinde de bahsettiği gibi *Deutsch-Französische Jahrbücher* üzerinde çalışmaya başladıklarından itibaren birbirleriyle yazışmaktaydılar ve Marx'ın ölümüne kadar sürecek olan ortak çalışmaları bu döneme dayanmaktadır.

Marx, 1845 yılının başlarında Prusya hükümetinin kısıltmasıyla Bakan Guizot tarafından sürgün edildi. Brüksel'e yerleşti ve ardından Engels de ona katıldı. 1848 devrimi *Rheinische Zeitung*'u [4] tekrar hayata geçirdiği zaman Engels Marx'ın yanındaydı. Marx onu, gitmek zorunda olduğu zamanlarda gazetenin başına geçiriyordu.

Entelektüel üstünlüğüne rağmen Engels, çalışma arkadaşlarının; yetenek, devrimci ruh ve cesaret açısından birbirinden tamamen farklı gençlerin gözünde Marx ile aynı otoriteye sahipti. Marx bana, Viyana seyahatinden sonra Engels'in yaştıramadığı tartışmalara ayrılmış bir yazı bulunduğunu söyledi. İlişkiler o kadar gerginmiş ki bu işi ancak bir düellonun çözeceği sanılmış. Marx barışı sağlamak için bütün ustalığını işe koymak zorunda kalmış.

Marx'ın, insanları yönetmek gibi doğuştan bir yeteneği vardı. Ona işi düşen herhangi biri hemen onun altına giriyordu. Bunu ilk fark eden Engels idi. Bana her zaman Marx'ın gençliğinden itibaren bu özelliğini güçlü kişiliği ve açıklığı sayesinde herkese kabul ettirdiğini söylerdi. Bir sonraki cümlede görüleceği gibi, uzmanlık alanına girmeyen konularda bile herkesin güvendiği gerçek bir önderdi. *Kapital*'in birinci bölümünün ithaf dildiği Wolf, yaşadığı Manchester'da

ağır bir şekilde hastalandı. Doktorlar ona ölecek gözüyle bakıyorlardı ama Engels ve arkadaşları bu korkunç kararı reddediyor ve hep bir ağızdan Marx'ın buraya gelip görüşünü söylemesi için ona telgraf çekilmesi gerektiğini söylüyorlardı.

Engels ve Marx'ın birlikte çalışma alışkanlığı vardı. Bilimsel dürüstlüğü son haddeye kadar götüren Engels, on farklı yoldan kanıtlamadığı bir cümleyi yayımlamayı reddeden Marx'ın titizliği karşısında çoğu zaman öfkeden deliye dönüyordu.

Devrimin bozguna uğramasından sonra iki arkadaş ayrılmak zorunda kaldılar. Biri Manchester'a yerleşti, diğeri ise Londra'da kaldı; ancak düşünce olarak beraber yaşamayı bırakmadılar. Yirmi yıl boyunca neredeyse her gün mektuplarında bilimsel çalışmalarının ilerleyişinden ve politik olaylar hakkındaki düşünce ve izlenimlerinden

birbirlerini haberdar ettiler.

Bu yazışmalar böyle sürüp gitti.

Engels, ticaret boyunduruğunu üzerinden atar atmaz Manchester'ı terk etti ve Marx'ın yaşadığı Maitland Park'a on dakika uzaklıktaki Regent's Park Road'a yerleşmek için Londra'ya gelmeye can atıyordu. Her gün saat bire doğru Marx'ın evinde bulunuyordu; eğer hava güzelse ve Marx'ın keyfi yerindeyse Hampstead çayırlarına gidiyorlardı; yok hava güzel değilse, Marx'ın çalışma odasında bir ya da iki saat boyunca birlikte volta atarak konuşuyorlardı.

Albililer hakkında birkaç gün süren bir tartışmayı hatırlıyorum. Marx o zaman Ortaçağ'daki Yahudi ve Hristiyan ticaret adamlarının rolleri üzerine çalışıyordu. Görüşmedikleri zamanlarda her biri tartışılan soru üze-

rinden aynı sonuca ulaşabilmek için kendi araştırmalarını yapıyordu. Fikirlerine, çalışmalarına yöneltilecek hiçbir eleştiri onların gözünde kendi aralarında yaptıkları bu çalışmalardan daha değerli değildi; ikisi de üst düzey bir görüşe sahipti.

Marx, Engels'in evrensel bilgisine, ona bir konudan diğer konuya çabucak geçmesini sağlayan kıvrak zekasına hayran olmaktan hiç bıkmıyordu. Engels de Marx'ın analiz ve sentez gücünü kabul etmekten her zaman kıvanç duyuyordu.

Bir gün bana "Kuşkusuz günün birinde kapitalist üretim biçiminin mekanizmalarını sonunda anlayacağız, açıklayacağız ve bunun gelişim yasalarını açıklığa kavuşturacağız; ancak bunun için çok zaman gerekli ve çalışma, kusurlu ve eksik kalabilir. Yalnızca Marx, bütün ekono-

mik kategorileri kendi diyalektik gelişimleri içinde izleyebiliyor; bunların gelişim süreçlerini onları belirleyen nedenlere bağlayabiliyor ve bir bütün olarak ekonomi-politikten, farklı parçaların birbirini desteklediği ve koşullandığı bir kuramsal yapı elde ediyordu," demişti.

Onları birbirine yakınlaştıran yalnızca fikri emekleri değildi; birbirlerine duydukları coşkun sempati de yakınlaşmalarını sağlıyordu; her biri diğerini her zaman mutlu etmeyi düşünürdü. Bir gün Marx Hamburg'daki editöründen Engels'in onu ziyaret ettiğini ve bu sayede karşılaştığı en büyüleyici adamlardan biriyle tanışma fırsatı bulduğunu anlatan bir mektup almıştı.

Mektubu okumayı yarıda keserek "Engels'i bilge olduğu kadar sevimli bulmayan bir adamı gerçekten görmek isterim," diye

haykırıştı.

Sahip oldukları her şeyi ortaya koyuyorlardı; para keselerini, bilgi birikimlerini...

Marx'a *New York Daily Tribune*'de yazma işi verildiğinde Engels ona hala İngilizce öğretiyordu. Engels onun makalelerini çeviriyor ve gerek olursa onları yazıyordu. Engels *Anti-Dühring*'i hazırlarken Marx, Engels'in kısmen kullandığı ve kesin olarak kabul ettiği ekonomi kısmını yazmak için kendi çalışmaları yarıda kesmişti. [5]

Engels'in dostluğu Marx'ın bütün ailesine uzanır. Marx'ın kızları onun da kızlarıydı; onlar da Engels'i ikinci babaları olarak görüyorlardı. Bu dostluk Marx'ın ölümünden sonra da sona ermedi.

Sadece Engels, Marx'ın el yazmalarından kazanç sağlayabilir ve yazarın ölümünden sonra kitaplarını yayımlayabilirdi. Engels, on yıldır üzerinde çalıştığı ve gerçekleştirmek için tüm bilimleri ve son gelişmelerini gözden geçirdiği genel bilim felsefesini [6], *Kapital*'in son iki cildinin yayımlanmasına kendini tamamen adanmak için bir kenara koydu.

Engels, sevdiği için araştırma yapıyordu: Bütün bilgi alanlarına ilgi duyuyordu. 1848 devriminin bozguna uğramasından sonra Cenova'dan İngiltere'ye giden bir yelkenliye atladı. Bu, İsviçre'nin arada ona pek de güvenli görünmeyen Fransa üzerinden İngiltere'ye geçilen bir yolculuktu. Bu yolculuktan gemicilik konusunda bazı bilgiler elde etmek için yararlandı. Geminin güvertesine çıkıyor ve güneşim konumunda, rüzgarın yönünde, denizin durumunda, vb. gerçekleşen değişiklikleri kaydettiği bir günlük tutuyordu.

Bu, günlük notları arasında bulunuyor olmalı, zira böylesi canlı ve coşkulu olan Engels ayrıca, ihtiyar bir kadın kadar düzenliydi; her şeyi son derece büyük bir dikkatle muhafaza ediyor ve kaydediyordu.

Felsefe ve savaş sanatı onun en büyük tutkusuydu; onlara her zaman sadık kalmış ve sürekli olarak bunların gelişiminden haberdar olmuştur. Görünüşteki en önemsiz ayrıntı bile onun için bir değer taşırdı. İspanya'dan gelen arkadaşı Mesa ile birlikte, telaffuzunu düzeltmek için sesli bir şekilde Romancero'yu okuduğunu hatırlıyorum.

Avrupa dilleri, hatta bunların bazılarının lehçeleri hakkındaki bilgisi çok şaşırtıcıydı.

Komün'ün düşüşünden sonra İspanya'da Enternasyonal Ulusal Kurulu üyeleriyle tanışma fırsatım oldu; bana, İspanya Genel Kurul sekreterliğinde çok arı bir İspanyolca ile yazan Angel'in vekili olduğumu söylüyorlardı. İspanyolca Angel diye telafuz ettikleri isim Engels'ten başkası değildi. Lizbon'a gittiğim zaman Portekiz Genel Kurulu sekreteri Francia bana Engels'ten kusursuz bir Portekizceyle yazılmış mektuplar aldığını söylemişti. Sıradışı olan şeyse, bu iki dilin ve İtalyancanın birbirine olan yakınlıkları ve küçük farklılıklarına rağmen bunların hepsini mükemmel bir şekilde bilmesiydi.

Ramsgate'de, deniz kıyısında, Londra'nın fakir insanları bir panayır kulübesinin sahibinin etrafında toplanmış, işaret ettiği Brezilyalı general kılığındaki sakallı bir cüceyi izliyormuş. Engels onunla önce Portekizce sonra İspanyolca konuşmayı dener ama cüce hiçbir cevap vermez; sonunda "general" bir şeyler mırıldanır.

rıldanır.

"Ama bu Brezilyalı bir İrlandalıymış," diye haykırır, onu İrlanda lehçesiyle paylayan Engels. Bahtsız cüce, bunları duyduktan sonra sevinç gözyaşları döker.

"Engels yirmi dilde kekeler," diyordu Engels'in heyecanlandığı zaman kekeleme alışkanlığı ile dalga geçen bir Komün mültecisi.

Hiçbir alan ona yabancı değildi. Son yıllarında ebelikle ilgili eserleri okumaya başlamıştı çünkü onun evinde kalan Bayan Freyberger bir tıp sınavına hazırlanıyordu.

Marx ona, insanlık için çalışmayı düşünmek yerine sırf keyfi için kendini bir dolu konuya vererek dikkatini dağıtmasından dolayı sitemde bulunuyordu. Oysa o hiç üzerine alınmıyordu.

"Yıllardan beri *Kapital*'i tamamlamaya engel olan tarımın durumu hakkındaki Rusça yayınları ateşe atmaktan zevk duyardım," diyordu.

Marx, Rusça çalışmaya başlamıştı çünkü Petersburglu arkadaşı Danielson ona Rus hükümetinin, neden olduğu korkunç durumlardan dolayı yayımlanmasını yasakladığı tarım üzerine yapılan araştırmalardan oluşan çok sayıda kalın bilimsel bildirimler göndermişti. [7]

Engels'in öğrenme açlığı ancak konuyu en ince ayrıntısına kadar bilince yatışıyordu. Bilgisinin sonsuz çeşitliliği ve genişliği hakkında ortalama fikir edindiğimiz ve bunun da ötesinde bu denli aktif yaşamını gözümüzün önüne getirdiğimiz zaman, Engels'e şaşırmamak elde değil, çünkü kendisini yetiştiren bir bilgiden başka bir şey olmayan Engels bu kadar çok bilgiyi zihnine yerleştirmeyi başarabilmiş-

tir. Canlı ve geniş olduğu kadar keskin olan hafızasını, yaptığı her şeydeki olağanüstü çabukluğu ve bir o kadar şaşırtıcı kavrama becerisiyle birleştiriyordu.

Her şeyi çabucak ve zorlanmadan kapıyordu. Çalıştığı ve duvarları kitaplarla dolu aydınlık iki büyük odada bir tek kağıt parçası bile yerde dağınık halde bulunmazdı. Çalışma masasının üzerinde bulunan bir düzine kitap hariç diğer kitaplar yerli yerindeydi. Oda, bir bilginin çalışma odasından daha çok bir salona benziyordu.

Engels, dış görünüşüne de özen gösterirdi; kılık kıyafetinde her zaman kusursuz ve düzenli olduğu için gönüllü asker sıfatıyla Prusya ordusuna hizmet ettiği dönemlerdeki gibi sürekli teftişe hazır olduğu izlenimi uyandırıyor. Aynı kıyafeti bu kadar uzun süre giyen başka biriyle karşılaşmamıştım o ana kadar. Kıyafetinin şekli asla bozulmaz ve hep yeni görünürdü. Kendisi adına tutumlu olsa da, sadece kesinkes gerekli gördüğü şeylere para harcarsa da partiye ve ondan yardım isteğinde bulunan yoldaşlarına karşı olabildiğine cömertti.

***

Engels, Enternasyonal kurulduğunda Manchester’da oturuyordu... Genel kurul tarafından kurulan *The Commonwealth*’e

maddi olarak destek oluyor ve yardımda bulunuyordu. Ama Fransa-Prusya Savaşı patlak verip Engels Londra’ya yerleşince [8], giriştiği her şeyde ortaya koyduğu coşkuyla kendini Enternasyonal’e adanmıştır.

Savaş her şeyden önce onu bir taktikçi olarak ilgilendiriyordu. Gün be gün mevcut orduların hareketlerini izliyordu ve *The Pall Mall Gazette*’de [9] yayımlanan makalelerinin de gösterdiği gibi Alman kurmaylarının alacağı kararları birçok kez önceden bildirmiştir. Sedan’dan iki gün önce III. Napolyon’un ordusunun kuşatmasını tahmin etmiştir. Bu tahminleri sayesinde İngiliz gazetesinin ayrıca dikkatini çekmiş ve Marx’ın büyük kızı Jenny ona “General” lakabını takmıştır. İmparatorluğun düşüşünden sonra tek bir şeyi arzuluyor ev umuyordu: Fransa’daki Cumhuriyet’in zaferi. Marx ve Engels’in vatani yoktu; Marx’ın deyimiyle onlar dünya vatandaşlarıydılar.

Dipnotlar:

[1] Fénian: 1850-70 yılları arasında İrlanda’nın bağımsızlığı için savaşan İrlandalı devrimciler.

[2] Engels’in İrlanda tarihi ile ilgili tamamlanmamış el yazmaları ve faydalandığı belgelerin bir kısmı Marx ve Engels arşiv-

lerinde yayımlanmıştır, t. X, s. 59-263.

[3] Hunter: Engelli koşu atı. (ç.n.)

[4] *Die Neue Rheinische Zeitung* (Yeni Ren Gazetesi) adı altında.

[5] Marx, *Anti-Dühring*’in ekonomi politik kısmının onuncu bölümünü yazmıştır. *Vorwärts!*’ta (İleri!) eserin yayımlanması esnasında Engels bu bölümü kısaltmak zorunda kalmıştır; ancak eserin 1894’teki üçüncü baskısında Marx’ın el yazmalarından esinlenerek bunu tamamlamıştır.

[6] Engels’in tamamlamadığı *Doğanın Diyalektiği* ile ilgili el yazmaları 1925 yılında hem Almaca hem de Rusça olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından yayımlandı.

[7] Lafargue kuşkusuz, sınırlı sayıda örneklerden elde edilen kalın *Vergi Komisyonu Çalışmaları*’nı kastetmektedir.

[8] Eylül 1870.

[9] *The Pall Mall Gazette*: 1865’ten itibaren Londra’da yayımlanan İngiliz gazetesi. Engels’in Fransa-Prusya Savaşı üzerine yazdığı makaleleri temmuz 1870’den Mart 1871’e kadar yayımlanmıştır. Bunlardan bazıları *Alman Sosyal Demokrasisi* başlıklı derlemede bir araya getirilmiştir.

TROCKİST

Pinochet'den Piñera'ya
neoliberalizmin bilançosu

İran, Lübnan ve
Irak proleterlerinin
ayaklanmalarına
ihanetlerin bir bilançosu

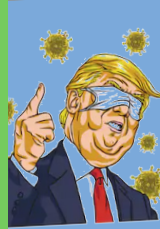
2020'ye başlarken:
Yeni yüzyılın sınıf
mücadeleleri ve
sosyalizmin yükselişi

Morales darbecilerle
neden anlaştı?
Lenin Kornilov'la neden
anlaşmadı?
Kızıl ekime giden yol:
Rus devrimcileri hangi
sartlarda savaştı

ROCKİST

COVID-19 salgını,
dünya ekonomisi
ve Türkiye

O'nin ekonomik
em paketi emekçileri
isten değil,
italizmi emekçilerden
tor

Daha savaşın başındayız...

Pandemi ve filozoflar:
Verba non acta

Lübnan'ın "Ekim devrimi"
sürerken...

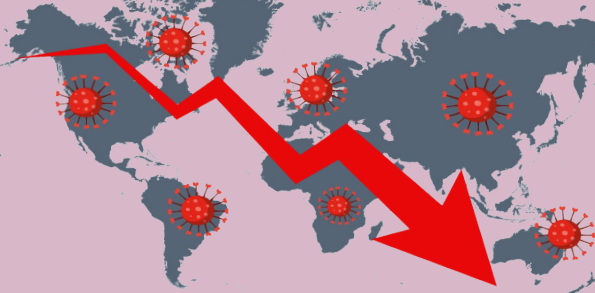

Çulhaoğlu'na cevap:
Bir kere daha sanayi
proletaryasının rolü
üzerine

Kızıl ordu nasıl inşa
edildi?
Troçki'nin "politikleşmiş
askeri savaş stratejisi"

TROCKİST

Koronavirüs ve toplumsal yıkım
Kapitalizmin tarihindeki en ağır kriz

Dünya ekonomisinde
büyük tahribat

Dış borcun reddi:
Neden ve nasıl?

Demokrasi İttifakı:
Sınıf uzlaşmacılığında
yeni aşama

Lübnan: Patlayan
rejiminiz sandığa sığmaz!

Programın tamamlanması
ve kullanımı - Lev Troçki

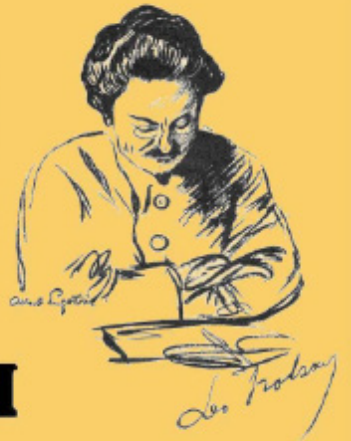
Fransa için bir Eylem
Programı - Lev Troçki

TROCKİST

Sadece burjuvazi için parlayacaksa,
Güneşi de söndürürüz

80
Lev
Troçki

POUR L'ETUDE DU MARXISME

**CE QU'EST
LE MANIFESTE
DU PARTI
COMMUNISTE**

DE MARX ET ENGELS
par
MARCEL CACHIN & V. ADORATSKI

BE

1938

BUREAU D'EDITIONS
21, BOULEVARD DE MADOIRA
PARIS

MARX I ENGELS

**KOMUNISTIČKI
MANIFEST**

OD FRIEDRIHA ENGELSA

***

CENA 25. CENTI

***

VEDANJE KUZMAN
RADNIČKE BORBE
2418 ST. CLEVELAND
CLEVELAND, O.

SENHACIICA ASSOCIO EUMONDA

**LA
KOMUNISTA
MANIFESTO**

DE
KARL MARX
FRIEDRICH
ENGELS

2-4 Edicija

TRONKA (JULI) NADOPRSTNO LUGOSKI

MARX

Das
kommunistische
Manifest

ELEMENTARBÜCHER
DES KOMMUNISMUS

**MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY**

KARL MARX & F. ENGELS

The authorized translation of 1888, containing five prefaces by Marx and Engels. The latter checked and approved the translation and annotated it. This is the edition authorized by the Marx-Engels-Lenin Institute, Moscow.

4d

**THE
MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY**

MARX-ENGELS. 20cts

**MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY**

By
Karl Marx
and
Friedrich Engels

★

FOURPENCE

Proletarier
aller Länder
vereint Euch

MARX
ENGELS
**Das
Kommunistische
Manifest**

20 Pf.

**MARX y ENGELS
MANIFIESTO
COMUNISTA**

**Communist
Manifesto**

By KARL MARX and
FREDERICK ENGELS

Workers of all countries, unite!
You have nothing to lose but your chains.
You have a world to win.

B.V.U.
Price 5 Cents
PROVO, UTAH

CHARLES H. KERR & COMPANY
341-349 E. Ohio St. Chicago, Ill.

C. MARX, F. ENGELS

**MANIFIESTO
DEL PARTIDO
COMUNISTA**

*

EDICIONES EN LENGUAS EXTRANJERAS

Manifest

der
Kommunistischen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

Verfasser aller Bücher: Engels!

London.
Verlegt in der Office der „Allgemeine-Veröffentlichung für Arbeiter“
von J. E. Bogen.
46, LITZKEPLATZ, BERLIN.

POUR L'ETUDE DU MARXISME

**CE QU'EST
LE MANIFESTE
DU PARTI
COMMUNISTE**

DE MARX ET ENGELS
par
MARCEL CACHIN & V. ADORATSKI

BE

1938

BUREAU D'EDITIONS
21, BOULEVARD DE MADOIRA
PARIS

MARX I ENGELS

**KOMUNISTIČKI
MANIFEST**

OD FRIEDRIHA ENGELSA

***

CENA 25. CENTI

***

VEDANJE KUZMAN
RADNIČKE BORBE
2418 ST. CLEVELAND
CLEVELAND, O.

**THE
COMMUNIST
MANIFESTO**

KARL MARX AND
FRIEDRICH ENGELS

THE REVOLUTIONARY ECONOMIC,
POLITICAL AND SOCIAL THESES THAT
HAS TRANSFORMED THE WORLD

**THE
MANIFESTO
OF THE
COMMUNIST
PARTY**

MARX-ENGELS. 20cts